Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-hээ гаранэ

Бүгэдэ арадай газетэ

1993
АВГУСТ
17
Зунай hүүл (хонин) hарын 30
ВТОРНИК
Гарагай 3
№ 154 (18768)
газетын сэн:
захилай—2 түх.
Хэлсээтэ сэн.

Редакторай булан

«САГ САГААРАА, САХИЛЗА ХҮХӨӨРӨӨ» ГЭБЭШЬЕ...

2

...маралтада байhанайнгаа ашаар хал...гүлөөтэйгөөр телевизор хараха, орон ...най боложо байhан үйлэ хэрэгүүд...ын анхаралтайгаар хандажа, hайнаар ...жолоод үзэхэ арга боломжо олдоо ...ээ ха. Юуб гэхэдэ, болоhон юумэн ...олол аабза, хубилха юумэн хубил... бээ гээд, гансал хамар дорохнёо ...ад бултанаймнай ябажа байха бо...haa, балайшье таарамжатай байха... гэшэ ха.

...араад үзэхэдэ, манай засаг түрэ ...шад энэ найман жэл соо хайшаа, ...ээ ябажа байhан тухайгаа мар... хоорондынгоо хёмороонууд соо ...алдаад, арад зон, тэдэнэй аша туhа ...ы оттолон мартаhандал харагдана. ...hанамжыень өөhэд тээшээ тата... хүсэхэдөөл, энэ, тэрэ хэмжээнүү... абана. Жэшээгээй хойноhоо холо ошо...й хэрэггүй. Тарифаар түлбэриин ...о хэмжээ 1,8 дахин ехэ болгохо ...эбэри Верховно Соведэй баталан ...ые haaнь, Финансануудай мини...ство болон Министрнүүдэй Совет хү...ань хүргөөгүй байна. Иимэ шиидхэ... абаха гээд эдэ зургаануудай өөhэ... урядшалан hанаашалаан байгаа ..., салимнай нэгэ бага ехэ болонхой ...байгаа бэшэ гү даа гэжэ hана...

...рон доторхи байдалай муудажа, до...жол байгаашье haaнь, засагай бай...мжа хубилгаха, али нэгэ hалаань ...эдэжэ өөр дорсо дараха hэдэл гэ...уд элдэб хажууhаа хэгдэhээр. Теэд ...эн эрид шуудаар, бүтээмжэтэй тэ... огто хубилнагүй, хоорондоо хёмо...ой хүтэлбэрилэгшэднай hуурнуудаа ...ээр, бэе бэеэ муушалhаар.

...арин экономикодо, социальна байдал... ушарhан, зөөлэхэнөөр хэлэхэдэ, ду...алнуудые, урагшагүйдэлгэнүүдые ...оошогүй болоно, үгы гэбэл, зэмэ...шүүлые бэдэрнэ. Урдань тэдэниие ...оди, тон бэлэн hэн. Коммунистнууд, ...ин, Сталин, Совет засаг, зарсан тог...он саг, Брежнев, Хрущев, Горба...гэхэ мэтэ.

...Мүнөө гэмтэй зонние олоходо хүндэ ...ое юм бээз. Тингэбэшье, энэ сагта ...ые шиидхэжэ шадахагүй неокомму...нуудые, хүри-улаан ямаршьеб хүсэ...дые, гүрэнинэ хүтэлбэрилгын аппа... шургашоод hууhан дайсадые, на...нал-патриодуудые, үшөө, ямаршьеб ...д зондоо муу hанаhан барману... засаг гартаа абаhан демократууд... одоол углуу бүхэндэ, газетнүүдэйн... дудаhан бүхэн дээрэ, радио болоод ...евиденинингээ дамжуулга бүхэн соо ...уу хараана, айхабтар ехэ «нюуса...дые» мэдэhэн хэбэр үзүүлээд, ма... hонирхол татахые оролдоно.

...Оумэ шүүмжэлхэ, hандаргахада, тар...ые бэлэн байна даа гээд бодото бай...дахинаа гэршэлэн харуулба. Хэдэн ...эй саанахи митингнүүд дээрэ хаш...ашад, үймөө татаашад мүнөө юун...абаа анираа хатаа гээшэб? Юундэ ...харhаа байха байдал улам муу ...оюб? Арад зонойнгоо диилэнхи олы... утырэлгын заха хилэдэ асаржар... юундэ юунэйшье болоогүй шэн... убайгүйгөөр байнаб?

...Энэ hаяын сагай нэгэ иимэ юумэн ...анда ороно, Коммунистнуудай бо... демократуудай хоорондохи «тэм...эй» түлэг ябажа байхадань, Госте...адиогой түрүүлэгшэ Кравченкые но...эдихэгүйнгөөр хараадаг хамнай. Гол ...ыбынь гэхэдэ, гансал талын hанам... баримталиа, социально-политическэ ...хурса асуудалнуудhаа зоной анха... холодуулхын тулада hэбхи hубхай, ...а энеэдэтэй дамжуулгануудые оло...уулна гэжэ байгаад Кравченкые гол ...анаа болгодог hэн. СССР-эй Жур...истнуудай съезд дээрэ политическэ ...хэлэгшэ Цветовэй ямараар аашал...ынь hанаад, мүнөөшье дурамни гу..., жэрхэдэhэмни хүрэдэг агша...

...Мүнөөнэй байдал абаад хараха бо... haa, одоол тэрэ хэлэгшэ юумэ...нь бодото дээрээ бэелээд байнал даа. ...эзидентдэ халташье зүрюу үгэ хэлэ... хүн—дайсан, гансата мууень оло... оролдохо, ажабайдалыень хэдэн ...лиэн зоной урда малтаха. Нэгэ хү..., ямар нэгэ эмхине, нинтын бай...ламжые, бүхэли арадые шоройтой ...хадд хаяха гээшэнь нохойн наадан... ...СССР-эй Президент байhан М. С. ...рбачевтой hая залуу-уухан хүбүүн ...ени телевиденеэр хөөрэлдөө. Нэгэ ...алтанайнгаа түлөө эшхэбтэр байгаал ... Одоо уршаганаха, нюдэ, амаараа

«наадаха» гээшэнь! Урдань hууhан хүнние баhаха, доромжолхо hанаатай байhаниинь хүдэлсэ бүхэн соонь харагдана. Тэрэл зуура ород фашистнуудай хүтэлбэрилэгшэтэй яhалал барагаар, иимэ түхэлгүйгөөр hонирхоhоноо hуража абана hэн.

hэбхи hубхай, наада энеэдэтэй, зоной анхарал бодото дээрээ боложо байhан юумэнhээ холодуулха гэhэн дамжуулганууд мүнөө одоол олон болоо бшуу. Ганса «Поле чудес» гээшые абаад харая. Бурхан зайлуул! Одоол Россин зоной билтарма интеллект ялас гэмээр харагдана. Табан үзэгhөө бүрндэhэн шүүуунай нэрэ соо гурбан үзэгэйнь—хоёр «н» үзэгэй, «с» үзэгэй эли болоод байхадань, «Чибнс» гээд нэрлэжэ шадахагүй дээдэ hургуулитай багша одоо атадшье гээгүй hэн.

Харин шангуудынь! Олонхи зоной эдихэ хилээмэн тухайгаа үдэр бүхэндэ бододог болоод байхадань, сээрлэхээр. Баямди гээд харуулхаяа hанаа haa, бороогой hүүлэй hархяагууд мэтээр бии болоhон баяшуулаа, ягаад зөөрнөө олоhыень харуулхаяа янаб?

Эндэ бодожо үзэхөөр юумэн олон. Мүнөө телевидени толгойлогшодто Кравченкада табиhан эрилтын зэргээр хандаа haa, түрмэдэ хаахаар хаш. Теэд гүрэнэй миллион, миллиарднуудые хулуугаад, хилын саана гараад hанаа амарханаар ябадаг саг болошоо гүб даа. Ганса Максим Тарасовые абахада, юумэн тодорно ха юм.

Хүн гээшэ оршолондоо тон түргэнөөр дададаг гээшэ ха. Танилтаяа уулзаад: «Зай, хуушан ажалдаа гүш? Хэр байнаш?»— гээд асуухада, урдаhаашни эльгэ хатаад: «Болниш! Бишни үноохи хэдэн солхообойнгоо ажал хаяад, олзын хэрэг эрхилнэб» гэхэ гү, али «Хаёо, ажал хэнэгүйб»,—гэхэл даа. «Ягаад хоолойгоо тэжээнэш?»— гэхэдэ, мэхэтэйгээр миhэд гээд: «Мүноошни одоол олон арга бии»,—гэжэрхихэл даа. Одоо гайхахаар.

Мүнөө hургуули hудартайньшье, арбадахияа дүүргээд, бэлэн олзо бэдэрээшэньшье—тон адли. Зүгөөр урдань энээн тухай бэшээ hэм: байдал тад ондоо болохоороол болохо. Юуб гэхэдэ, эрдэм мэдэсэ гээшэ хэдынэйшье сагта өөрынхиэ абадаг лэ ха юм. Тиимэhээ дээдэ hургуулинуудта заабол орохоёо ерэhэн залуу үетэнние энэ зундаа олоор харахадаа, баясахаар hэн.

Архи тамхи уулгын, гэмтэ ябадалнуудай олошоржо, дэлгэржэ байhаниинь, общественнай үбшэн, муу байhанние бодотоор гэршэлнэ. Тиихэдэнь «саг сагаараа, сахилза хүхөөрөө» гүб даа. гээд гараа хабсараад, минн hууха аргагүй байhамнай арсашагүй эли.

Тингээдшье манай республика абаед хараха болоо haa, ерээдүйнгөө түлөө hанаагаа зобохо юумэн олон лэ бэшэ гү? Бүхэли зундаа галзууриhан ган гасуурай хажуугаар үер боложо, айхабтар ехэ гарза хохидол асарhан байха юм. Тиимэhээ Буряад Республика соо ажаhуугша бүхэн хажуу тээ үлэнгүй, бэе бэедээ туhалха, бэрхэшээлнүүдые хамтаараа дабаха ушартай байhамнай эли ааб даа.

Илангаяа шухала юумэн хадаа ургаа болоhон бүхы юумээ: үбhэ, тарягаа, хартаабха, овощёо хуу, шадаал haa гээлтэгүйгөөр хуряажа абаха гээшэ зайлашагүй шухала бшуу. Үгы haa, үбэлдөө, хабартаа стол дээрэ табиха эдихэ хоолгүй, түрүүшын ногоон дээрэ бэлшээн гаргаха мал адууhагүй байхалди.

Ингээд лэ байдалдамнай алишье талаhаань бэрхэшээлнүүдэй, түбэг аюулнуудай ушархадань, элдэб бодолнууд толгойдо ороно бшуу. Мүнөөнэй хүшэр хүндэ сагта бэе бэеэ мэхэлжэ, муу муухайе үйлэдэжэ, ёhо заншалнуудаа хажуу тээшэнь хаян, нүгэл шэбэл хэжэ, толгой дээрээ бууhан элдэб муу үзэгдэлнүүдые улам hүжэроонэ, олошоруулиагүй гээшэ гүбди? Тиимэhээ тэсэбэри гаргаха, нүгэл буян хоёрой хоорондо төөрихэгүй, зүрхэ, сэдьхэлээ арюудхаха байгаагүй зон гүбди даа, юрэдөө?

Имэрхүү бодолнууд сүлөөтэйгөөр hуухада түрэнэ. Тиимэhээ энэ дэлхэй дээрэхи бүхы юумэнэй хоорондоо тон нягта холбоотой байhаниинь эли.

Энээнhээ уламжалхада, «саг сагаараа, сахилза хүхөөрөө» юм бээз. Гэбэшье... Гэбэшье энээгээр hанаагаа заhаха гэхэдэ, зүрхэ сэдьхэл юундэ огто эбсэнэгүй гээшэб? Бодожо үзэхөөр аабза?

Ц. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

Республикымнай ажалай үдэр

А. С. Бурлаков электрогагнуушанай дээдэ шатын дүршэл Байгал-Амарай түмэр харгын магистралиин барилганууд дээрэ олоhон юм. Тиихэдэ, хорёод жэлэй саана, үшөө залуу ябаhан Анатолий Бурлаков түрэл Хяагтын аймагhаа комсомолой уряагаар хүүргэ барилгын 34-дэхи отрядай бүридэлдэ орожо, Витим болон Ленэ мүрэнүүдэй мантан томо хүүргэнүүдые барилгада хабаадалсаа hэн. Хожомынь Үдэ гол дээгүүрхи Дээдэ-Тайлсын, Онсхойн, мүн Хёлго мүрэнэй хоёр эрье холбоhон Подлопаткиин болон бусадшье хүүргэнүүдэй түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдыень гагнажа, бодхоолсоhонсо мартадаггүй.

Тэрэ коллектив соогоо эрхимүүдэй дунда нэрлүүлжэ, hайшаалда хүртэжэ ябадаг юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: тагнуушан А. С. Бурлаков.

Б. ГАДЬЯНОВАЙ фото.

ТҮЛЕЭН БЭЛДЭГДЭНЭ

Улаан-Үдын гортопой хүдэлмэришэд хотын ажалшадые, промышленна предприятинуудые түлеэгээр, нүүрhээр дутамаггүйгөөр хангаха хэрэгтэ бага бэшэ анхарал хандуулна. Тус коллектив ажалай ба дайнай ветерануудта, инвалидуудта, түлеэ хүнгэн сэнтэйгээр гэртэнь асаржа үгэдэг юм. Эдэнэр модо бэлэдхэдэг предприятинуудтай хэлсээ баталаад, түлеэ асаруулна.

— Бидэ үдэр бүри 4—5 вагон модо тушаан абажа, хюрөөдөөд, хахалаад, захигшадтаа өөhэдынгөө автомашинаар газаань буулгажа үгэнэбди. Жэлэй эхинhээ 80 мянган кубометр түлеэ городой ажалшадта худалдаад байнабди. Жэлэй дүүрэтэр үшөө 100 мянган кубометр түлеэ худалдаха зорилготойбди. Энэ хараа түсэбөө бэелүүлхэ арга бии,—гээд Улаан-Үдын гортопой директор М. А. Нихланов хэлэнэ.

Ерэхэ үбэл Улаан-Үдэ хотымнай ажалшад ехэ даарангүй гараха бэзэ.

Манай корр.

10 МИЛЛИОН ТҮХЭРИГЭЙ ОЛЗО

Северобайкальскын түмэр харгын отделениин захиргаан, профсоюзай комитет хүдэлмэришэдэйнгөө байдал hуудалые hайжаруулха, социальна талаhаань тэдэниие хамгаалха талаар бага бэшэ ажал ябуулгануудые бэелүүлнэ. Энэ ажахын коллектив үхэр мал, гахай, шубуу шахан таргалуулха фермэнүүдтэй болонхой. Хойто-Байгалай аймагай «Интернациональный», «Эстония», «Тыйская» совхозуудые үнгэрhэн жэл хамhабарнин ажахын болгон абаhан юм.

Түмэр замай отделениин хүдөөгэй ажахынууд hү, үхэрэй, гахайн, шубуунай мяха ехээр абажа, хүдэлмэришэдтоо хямда сэнтэйгээр худалдана. «Интернациональный» совхозой ажалшад илангаяа шалгарна. Эдэнэр үхэр мал барихынгаа хажуугаар Хитадай арадай Республикын түлөөлэгшэдтэй хамта овощ ургуулдаг юм. Энэ хабарай эхинhээ hайнаар хүдэлжэ, үгэрсэ, помидор, морхооб, hонгино ехээр ургуулжа, Уоян поселогой ажалшадта элбэгээр, хүнгэн сэнтэйгээр худалдана. Уоян поселогто оршодог Янчукан, Ангоя hууринуудай ажалшад эдэнэй ургуулhан огородой эдеэндэ хүртэлсэнэ.

— Манай «Интернациональный» совхозой ажалшад жэлэй эхинhээ үйлэдбэридөө 10 миллион түхэригэй олзо оруулаад байна. Бидэ овощ худалдахынгаа хажуугаар, үхэр мал шахан таргалуулжа, ехэ hү, мяха абадаг болообди. hаалишаднай сүүдхэдэ үнеэн бүриhөө 10—12 литр hү haaна. Энэ муу бэшэ үрэ дүн,—гэжэ «Интернациональный» совхозой ахамад бухгалтер Н. Е. Камбарова хэлэнэ.

«Тыйский» совхозой ажалшад Хитадай Арадай Республикын бүлэг эрхэтэдтэй хамта капуста, үгэрсэ, помидор, hонгино hуулгаад, харууhалжа байна.

— Бидэ Хитадай Арадай Республикын түлөөлэгшэдтэй хамта ехэ ажал хээбди. Үргасын гараса яhала hайн. Намартаа Северобайкальск хотын ажалшадта 600 тонно капуста, 70 тонно үгэрсэ, помидор, hонгино худалдахаар хараалнабди. Июль hара соо, августын эхээр 23 тонно үгэрсэ, помидор, hонгино худалдаад байнабди,—гэжэ «Тыйский» совхозой директор Ф. П. Иванов мэдүүлнэ.

Северобайкальскын түмэр замай отделениин коллектив өөhэдынгөө хүсэ шадалаар үхэр мал адуулжа, овощ ехээр ургуулжа, муу бэшэ үрэ дүн туйлана. Эдэнэр хүдэлмэришэдтөө хямда сэнтэй hү, мяха, овощ худалдана. Хойто-Байгалай олон тоото барилгын эмхинүүдэй иигэжэ үхэр мал барижа, овощ ургуулдаг haaнь, барилгашадай байдал hуудал дээшэлхэ бэлэй. Тиимэ юумэнэй хэгдэдэггүйнь гэмшэлтэй.

А. ЕФРЕМОВ,
хүдөө бэшэгшэ.

Засагай дээдын зургаануудта

Продукциин үнэ сэн доошолуулха

Харанхын холимог тэжээл үйлэдбэрилдэг заводто продукци үйлэдбэрилгэ доошолжо байхаhаа гадна тиимэ продукци үйлэдбэрилдэг Эрхүүгэй заводой продукциhаа хоёр дахин үнэтэй юм байна. Тус заводой хүтэлбэрилгын тушаал эзэлэгшэдэй тоо нэгэшье үсөөроогүй. Тиимэрхүү байдал хүдөө ажахын олохон предприятинуудта, колхозуудта дайралдана.

Республикын захиргаанай гулваанарай, хүдөө ажахын болон промышленна предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэдэй зүблөөе нээхэ зуураа республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ В. Б Саганов хүдөө ажахын продукциин өөрын үнэ сэн юундэ ехэ байдаг тухай дурдаад, продукциин үнэ сэн хубилгаха, үйлэдбэриин дотоодын харилсаануудые нарижуулха тухай асуудалнууд дээрэ тогтобо.

Продукциин өөрын үнэ сэнгые доошолуулха тухай асуудалаар hанамжаяа хэлэхыень сугларагшадые уряалба. Гэхэ зуура хүн зониие социальна талаарнь хамгаалгын хэрэг анхаралhаа гаргаха ёhогүй гэбэ.

Хүтэлбэрилгын элдэб олон тушаалнуудые ээлдэг ушарнууд хүдөө ажахын продукциин өөрын үнэ сэн доошолуулха хэрэгтэ нүлөөлдэггүй гэжэ зүблөөндэ хабаадагшад тэмдэглэбэ. Үйлэдбэри дээрэ ажалладаг хүнүүдhээ үлүү олон хүтэлбэрилхы тушаалтадай байдаг ушарнуудые эндэ дурдая. Барилгын эмхинүүдтэ олон «хүтэлбэрилэгшэдтэй» бригаданууд захаhаа олдохо байна. Гэбэшье үйлэдбэрилhэн продукциин үнэ сэн доошолуулха тухай хэншье тодорхой дурадхал оруулаагүй. Тиимэшье байха ёhотой байгаа.

Ушарынь юуб гэхэдэ, дэлгүүрэй харилсаануудые тогтоохо гэхэдэ, ажахын талаар холбоон таhалагданхай байhан дээрэhээ ямаршье продукциин түлөө ехэ түлбэри абаха гэжэ оролдоно. Тиимэ эрмэлзэлынь үнэ сэнгэй ургаха хэрэгтэ нүлөөлнэ бшуу.

Үдын акционерно ажахын хүтэлбэрилэгшэ Ц. Ж. Ширабдоржиев үгэ хэлэхэдээ, өөhэдөө үйлэдбэрилhэн продукцияа өөhэдөө худалдаха ёhотойбди гэжэ тоолоно.

Мяханай комбинат болон хангалгын бусад эмхинүүд продукци үйлэдбэрилэгшэдэй хүлhэншэд болохо ёhотой гэжэ тэрэ хэлээ.

Продукци үйлэдбэрилhэн лэ хүнүүд үйлэдбэрилhэн продукциин эзэд байха ёhотой. Гэхэтэй хамта хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилэгшэдтэ бэеэ даанхай байдал олгоод, өөрын счет нээхэ хэрэгтэй гэбэ.

Хүдөө ажахын министерство гансал газар, урьhаламжа, захилнуудай асуудалнуудые эрхилээд, продукци болбосоруулха ба шанаржуулха асуудал мартанхай гэжэ Мухар-Шэбэрэй районой хамтын ажахын эблэлэй хүтэлбэрилэгшэ М. В. Рютин хэлээ.

Мяханай комбинадай нэгэдэлэй генеральна директор В. И. Каниболоцкий үгэ хэлэхэдээ, мяха болбосоруулдаг гансахан предприятие hалгаажа болохогүй гэжэ зааба. Гадна «Бурятсельстрой» гэжэ акционерно бүлгэмhөө районуудай оньhожоруулагдамал 9 колонно таhаржа hалаад байна, тиимэhээ тэдэниие хубаахань бэлэн бэшэ гээд тус бүлгэмэй түрүүлэгшэ Д. Ш. Шагдаров мэдүүлбэ.

Хүн зониие эдеэ хоолоор хангадаг эмхинүүд болон предприятинуудай hанамжанууд имэрхүү байна. Үшөө нэгэ hара болоод тус асуудалаар зүблөөн болохоор хараалагдаба. Тиихэдэ тодорхой хэмжээнүүд, тогтоолнууд абтаха гэжэ найдахаар.

Э. ДАГБАЕВ.

ИТАР-ТАСС hҮҮЛЭЙ МЭДЭЭСЭЛ

АЛАС-ДУРНЫН РЕСПУБЛИКА БАЙГУУЛХА hАНААТАЙ

ХАБАРОВСК. Алас-Дурнын республика байгуулха тухай асуудал регионой олониитын дунда дахин табигдадаг болоо. Республика байгуулха асуудалаар ниитэ регионально референдум үнгэргэхэ уряатайгаар регионой хизаарнуудта ба областьнуудта хандаhан хандалга Хабаровска хизаарай Соведэй бүлэг депутадууд бэлдэжэ байнхай. Энэ долоон хоногто хизаарай бага Соведэй заседани дээрэ энэ асуудал зүбшэн хэлсэгдэхээр хараалагдана. Харин мүнөө дээрээ депутадуудай саг үргэлжын комиссинуудта бэлдэгдэжэ байнхай. Бүри ехэ эрхэ уялгануудтай, этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдтэй республика Алас-Дурна хизаарай газар дайда дээрэ байгуулха бодолые олохон депутадууд дэмжэдэг юм ха.

ХӨӨРЭЛДӨӨН ҮРГЭЛЖЭЛҮҮЛЭГДЭХЭ

АШХАБАД. Туркмениин Республикаhаа эльгээгдэhэн газай түлөө тоосохо асуудалаар үнгэрhэн долоон хоногто болоhон туркмен-грузиин хөөрэлдөөн урагшагүйдөө hэн. Энэ хөөрэлдөөе гүрэнэй толгойлогшонор үргэлжэлүүлхэ болонхой. Албанай хэрэгээр Туркменистан ерэхэ hанаатай байhан Эдуард Шеварднадзе баталhан байха юм. Августын 17-до тэрэ Ашхабад ерэхэ ёhотой. Гүрэнэй толгойлогшын ерэхын урда тээ документнүүдые бэлдэхэ зорилготойгоор Грузиин бүлэг шэнжэлэгшэд республикын нийслэл хото ерэнхэй.

ХУУЛИ БУСА ГЭЖЭ ТООЛОГДОБО

ТАРТУ (Эстониин Республика). Эстониин бүридэлдэ байха национальна-территориальна бэеэ даанхай гүрэнэй статус Нарва хотодо олгохо тухай асуудалаар эндэ үнгэргэгдэhэн референдум хуули буса байгаа гэжэ Эстониин Республикын гүрэнэй сүүд заседани дээрээ тоолоhон байна.

Июлиин 16-най ба 17-ной үдэрнүүдтэ үнгэргэгдэhэн референдумэй үедэ энэ хотын олонхи ажаhуугшад бэеэ даанхай байдалай түлөө дуугаа үгөө hэн гээд hануулая. Сүүдэй энэ шиидхэбэринь хуулиин бэшэ, харин политическэ удха шанартай гэжэ сүүдэй заседанила хабаадаhан Нарвын депутадууд тоолоно. Тэдэнэр энэ асуудалаар уласхоорондын сүүдтэ гомдол бариха hанаатай.

АЯНШАЛГЫН ТАЛААР ХЭЛСЭЭН

КИЕВ. Аяншалгын талаар Литвагай департаментын болон Украинын гүрэнэй комитедэй хоорондо хэлсээн баталагдаа hэн. Уласхоорондын аяншалгын талаар хүдэлдэг фирмэнүүдэй хоорондохи харилсаа холбоое бэхижүүлгэдэ туhалха гээд тус документээр хараалагдана. Хоёр гүрэнэй аяншалгын эмхи зургаануудта аяншалагшадые угтажа абаха, хангаха, тусхай шэглэлтэй выставкэнүүд болон яармагуудые эмхидхэхэ талаар бүхы талын туhаламжа үзүүлэгдэхэ болоо. Литвада ба Украинада мэдээсэлэй болон хангалгын албануудые нээхэ, hуралсалай, соносхолгын материалнуудые андалдан абалсадаг болохо гээд түсэблэгдэнэ.

ХЭЛСЭЭНДЭ ГАР ТАБИГДАА

БАКУ. Азербайджанай болон Москвагай хоорондохи худалдаа наймаанай-экономическа харилсаа холбоон тухай хэлсээндэ Москва хотын мэр Ю. Лужков, Азербайджанай Президентын уялгануудые дүүргэдэг Г. Алиев гэгшэд гар табиhан байна. Жэлдэ 100 миллиардhаа дээшэ түхэригэй хэмжээнэй элдэб продукци нэгэ нэгэндээ худалдаха тухай хоёр талынхид хэлсэhэн байна.

ТАДЖИК-АФГАН КОММЮНИКЕ

ДУШАНБЕ. Таджикистанай болон Афганистанай гадаадын хэрэгүүдэй министрнүүдэй хоорондохи хөөрэлдөөнэй дүнгүүдээр баталан абтаhан хамтын коммюнике тухай эндэ соносхогдобо. Өөрынгөө газар дайда дээрэhээ Таджигай талынхид Афганистанда эсэргүү зэбсэгтэ ябуулгануудые үүсхэхэгүй юм гээд тэрээн соонь хэлэгдэнэ. Афганистанай газар дээрэhээ хилэ эбдэхэ ябадалнуудые зайсуулхын тулада хүсэлэл оролдолгонуудаа элсүүлхэбди гээд Афганистанай талынхид найдуулаа.

Шиидхэгдээгүй асуудалнуудые амгалан ёhoop гүримшуулхын тулада хөөрэлдөөн болон политическэ бусад арга хэрэгсэлнүүдые хэрэглэхээр бэлэн байhанаа хоёр талынхид элирхэйлнэ гээд коммюнике соо хэлэгдэнэ.

Хилэ шадарай асуудалнуудые хаража үзэхын тулада хоёр оронoй правительствануудай түлөөлэгшэдэй делегацинуудай бүридэл ойрын сагта тодорхойлхо гэжэ тэдэнэр хэлсээ. Нютагhаа зугадажа гараад, Афганистанда байhан таджигуудай hайн дураараа Эхэ ороноо бусахаяа hанаа haaнь, али болохо туhаламжа үзүүлхэ гэжэ хэлсэгдээ.

Али-али талые hонирхуулhан асуудалнуудые бүхы талаhаань зүбшэн хэлсэхэ зорилготойгоор хоёр гүрэнэй толгойлогшонорой уулзаха үндэhэ hуури бэлдэхээр шиидэнхэй байhанаа, хоёр талынхид элирхэйлнэ гээд коммюнике соо хэлэгдэнэ.

ЧУВАШИИН НЕФТИИН БААЗА ДЭЭРЭХИ ТҮЙМЭР ТУХАЙ

Канаш хотодохи нефтиин бааза дээрэ уржа hүни болоhон түймэр тухай мэдээнүүд элирбэ. Республикын районуудай хахад хубиие энэ бааза түлишөөр хангадаг юм. Бүлүүр станци, тус тустаа 1000 тонно бензинтэй гурбан резервуар дүрөө.

Бүхэли hүниндөө түймэртэй тэмсэл ябуулагдаа. Хохидоhон хүнүүд үгы. Түймэрэй тохёолдуулhан хохидолые тусхай комиссии тодорхойлжо байнхай.

СУУТА САХЬЯНОВАДА ЗОРЮУЛАГДАНА

...ССР-эй арадай артистка, ...ин Федерациин Глин... нэрэмжэтэ Гүрэнэй ... лауреат, манай мэ... балерина Л. П. Сахья... бэлиг шадабаряараа ... болон харин гүрэнүүдээр суурхаhан гээшэ.

Тиимэhээ Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет суута балерина Л. П. Сахьяновагай зохёохы ажалда зорюулhан фестиваль байгша оной октябриин 5—8-да үнгэргэхэ гэhэн шиидхэбэри hаяхан абаба.

Буряад Республикын соёлой министр Н. Ю. Мадуев эмхидхэлэй комитедые хүтэлбэрилнэ.

Энэ фестивальда Москва, Санкт-Петербургын болон СНГ-гэй гүрэнүүдэй искусствын суута түлөөлэгшэд уригдахаар хараалагдана.

Д ДЫЛГЫРОВ.

УНШАГТЫ ТАНИЛСАГТЫ!

2-дохи нюурта. Эрдэм, техникын эди шэди»—тусхай заншалта хуудаhан.

3-дахи нюурта. Хүн болохо багаhаа. Н. Суворова: «Арга боломжонуудые бэдэрнэбди». Б. Будажапова: «Молон багшын ажабайдалhaa». Манай хөөрэлдөөн: «Бидэ анда нүхэдбди».

4-дэхи нюурта. Ц. Цырендоржиев: «Унаха газараа мэдэдэг haa»—туужаhаа хэhэг; Э. Елаев: «Ан амитадай олон гээшэнь!»; Спортын hонин. Зуhаландаа газарай эдеэ ургуулагшадта. Л. Мунгалова: «Хорхой шумуулhaa, үбшэнhөө hэргылэгты»,—туhатай зүбшэлнүүд.

Түрэһөөр 115 жэлэйнь ойдо

Б. БАРАДИН: БУРЯАД ЛИТЕРАТУРНА ХЭЛЭНЭЙ ХҮГЖЭЛТЫН ЗАМ ТУХАЙ

СИБИРИИН үргэн уудам газарта һуужа байгаа буряад арадай 1923 ондо нэгэдүүлэгдэжэ, буряад арадай өөрынгөө түүхэдэ анха түрүүшынхиеэ нэгэн национальна гүрэн түрэтэй болоходонь, буряад литературна хэлэн тухай асуудал хурсаар табигдажа, шанга үгэ буляалдаанууд болодог байгаа.

Профессор Б. Б. Барадин бүхы зүбшэлгэнүүд болон зүблөөнүүдтэ тон эдэбхитэйгээр хабаадалсан, хэдэн үгүүлэл болон номуудые бэшэжэ, шэнэ буряад литературна хэлэ байгуулха тухай өөрын хараа бодомжо (концепци) зохёогоод, тэрэнээ бэелүүлхын түлөө ехэ хүдэлмэри хэһэн юм.

«Буряад-монголшуудай хэлэнэй болбосоролые дээшэлүүлгын асуудалнууд» гэһэн 1929 ондо хэблэгдэһэн ном соогоо тэрэ ингэжэ бэшэнэ: «Амнта юртэмсэдэ һайнуудайнь илажа, муунуудайнь түригдэдэг ёһондол адли хуули ёһон хэлэ бэшэгүүдэйшье хүгжэлтэдэ байдаг». Энэ теориин ёһоор, олон зонтой арадуудай хэлэнүүд түбхын түрүүндэ үсөөн тоото мүн бага арадуудай хэлэнүүдые түридэг.

Тэрэ үедөө, мүн хожомыньшье энэ теоринь буруу гэжэ шүүмжэлэгдэдэг байгаа. Гэбэшье бодото байдалые харахада, энэнь зарим талаараа зүйтэшье байжа болоо гэжэ һанахаар юм. Зарим үсөөн тоото үндэһэтэд, жэшээнь, Америкын негрнүүд түрэлхи хэлэеэ таһа мартажа, англи хэлэтэй болонхой.

Урданай СССР-эй үндэһэн хэлэнүүдые шэнжэлдэг гол мэргэжэлтэн байһан профессор Ю. Д. Дешериевэй бэшэһэнэй ёһоор, ороной үсөөн тоото 60 гаран арадууд түрэлхи хэлэеэ орхижо, ехэ арадуудай хэлэндэ ороһон байна. Жэшээнь, үдэгэй, орок, ороч, долган гэхэ мэтын арадууд ород хэлэндэ, хиналуг, будух, -крыз, бацбайц арадууд азербайджан болон грузин хэлэнүүдтэ ороо г. м.

«Мүнөө үедэ дэлхэй дээрэ дан олон хэлэн бии. Тиин иимэ олон хэлэнэй бии байлга хүн түрэлтэнэй ниитэ хүгжэлтэдэ ехэ һаад болоно, тиимэһээ саашадаа коммунизм байгуулха тума манай орондо хэлэнүүд олошорхогүй, харин байн, байн үсөөрхэ ёһотой» гэжэ бэшэдэг һэн.

Мүнөө бүхы дэлхэй дээрэ англи хэлэн айхабтар үргэнөөр дэлгэржэ байгаа юм. Тэрэ 300 шахуу миллион хүнэй түрэлхи хэлэниинь болоно. Гадна Британиин империин урданай колони байһан оронуудта мүн лэ тэды шэнээн зон англи хэлые хоёрдохи хэлэн болгон хэрэглэдэг. Дэлхэйн олонхи оронуудта, тэрэ тоодо манайшье орондо англи хэлэн үргэнөөр үзэгдэдэг.

Б. Б. Барадинай тухайламжаар, үсөөн тоото буряад арадай ехээр хүгжөөгүй, хүсэ багатай хэлэн түгэс хүсэтэй ород хэлэнтэй нэгэн зэргэ хүгжэжэ шадахагүй, тэрээндэ заатагүй түригдэхэ. Тиимэһээ амяараа буряад литературна хэлэ байгуулхагүй, харин бусад монголнуудаараа хүсэеэ нэгэдүүлжэ, ниитэ монгол литературна хэлэ лата алфавит дээрэ байгуулха хэрэгтэй гэһэн байна.

Тэрэ хэлэнэй грамматикань халха-монгол хэлэндэ хабаадуулагдаха, харин үгынь сан хуушан монгол, буряад-монгол, халха-монгол, монгол угсаатанай бусад хэлэнүүдһээ абтаһан үгэнүүдһээ бүрилдэхэ ёһотой байна.

Б. Барадинай энэ хараа бодомжыень республикын олониитэ дэмжэжэ, 20-ёод болон 30-аад онуудай эхеэр халха-монгол хэлэндэ нилээд дүтэрхы ниитэ литературна хэлэн түрүүн хуушан монгол, һүүлэрнь лата алфавит дээрэ байгуулагдажа эхилээ һэн. Тэрэ үедэ Буряад орондо болон Монголдо хэлэнэй талаар нэгэ адли политика ябуулагдажа, хэлэнэй гол асуудалнууд Монголой Эрдэмэй хүреэлэнтэй зүбшэгдэдэг, нэрэ томьёонууд хамтын хүсөөр бүтээгдэдэг байгаа.

1931 ондо үзэл сурталай талаар баадхалгын улам шангаржа байһан үедэ халха-монгол хэлэндэ хараадуулһан буряад литературна хэлэ байгуулха гэһэн хараа шугамые партиин Буряад-Монголой обком «панмонголизмын үзэгдэл» гээшэ гэжэ тоолоод, буряад хэлэнэй өөрынь үндэһэн дээрэ литературна хэлэеэ байгуулха гэһэн хараа бэелүүлэгдэжэ эхилээ һэн.

Харин халха-монголдо түшэглэхэ гэдэг Б. Барадин болон бусад хэлэ шэнжэлэгшэд улам шэрүүн шанга шүүмжэлэлдэ орожо, буряад литературна хэлэ байгуулха хэрэгтэ зорюута һаалта хэжэ байһан ангиин дайсад, буржуазна националистнууд гээшэ гэжэ гэмнэгдэдэг болоо бэлэй.

Мүнөө тэдэ эрдэмтэднай олон талаар буруу гэмнэгдэһэн байгаа гэжэ мэдэрдэг болоһон үедэ буряад хэлэнэй хүгжэлтэ тухай хараа бодомжодо юуниинь үнэхөөрөө буруу, юуниинь зүб байгааб гэжэ хаража үзэхэ ёһотойбди. Энээн тухай хүнүүд һанамжаяа хэлэхэ ушартай.

Нэгэдэхеэр, буряад хэлэн заатагүй түригдэхэ заяатай, тиимэһээ ниитэ монгол үндэһэеэ баримталаагүйдэмнай аргагүй гэдэг байгаа. Энэ уридшалан хэлэлгэнь зүбшүү байгаа гэжэ мүнөөнэй байдал харуулна. Тусхайлбал, зоной тоо бүридхэлэй материал харахада, 1926 ондо бүхы буряад зоной 98 процентнь буряад хэлэн түрэлхи хэлэмни гэдэг һаа, мүнөө тиигэжэ тоолодог хүнүүдэй тоо 86 процент хүрэтэр доошолонхой. Үнэн дээрээ ород хэлэндэ ороошодой тоо энээнһээ олон юм.

Манай мэдээжэ эрдэмтэн Ц. Б. Цыдендамбаев 70-аад жэлдэ буряад хэлэнэй хүгжэһэн түүхые согсолходоо, буряад зон нэлэнхыдээ хоёр хэлэтэй боложо, улам олон зондо ород хэлэн хадаа гол хэлэниинь боложо байна гэһэн тобшолол хэнэ.

Буряад хэлэнэй мүнөөнэй байдалые анкетэ хэрэглэн шэнжэлһэн Г. А. Дырхеева Б. Ж. Будаев хоёр ингэжэ бэшэнэ: «Имагтал хотын зон бэшэ, харин хүдөөгэйхидшье буряад хэлэндэ орходоо ород хэлэ үлүү һайнаар мэдэдэг боложо байна. Зарим түүхэшэд, жэшээнь П. Т. Хаптаев, буряадууд улам олон талаар орсдтой адли боложо байна гэхэ гү, али ассимиляцида орожо байна гэдэг. Иимэ ассимиляци гээшэ баалалтаар бэшэ, харин зүн дэгээн болобол, түрүү шэнжэтэй зүйл гэжэ урдань хэлэгдэдэг байгаа. Үнэхөөрөөшье, урдань хэрээһэ зүүһэн олон буряадууд (харим зон) мүнөө агууехэ ород арадай тоодо ороод, ямаршьегүй ябадаг гээшэ ааб даа. Гэбэшье ассимиляциин һайн, муу талань огто шэнжэлэгдээгүй гэжэ тэмдэглэлтэй.

Хубисхалай һүүлээршье үргэлжэлжэ байгаа ассимиляциие тогтоохын тулада бүхы буряад зониие Монголой хилэ шадарлуулан нүүлгэжэ, нэлэнхы үргэлжэ газартай болгохо хэрэгтэй гэжэ Барадин хэлэдэг байгаа. Теэд энэ бэелүүлхэнь бэрхэтэй хэрэг гэжэ зүйтэйгөөр мэдэрэгдээ һэн.

Олонхи буряадуудта буряад хэлэнэй гол хэлэн болохынь тулада буряад зон республикынгаа бүхы зоной ядахадаа хахадыньшье һаань болохо ёһотой гэжэ һанагдана. Мүнөө промышленностиин ехээр хүгжэхэ аргагүй болоходонь, ерүүл зоной зариманиинь баруун тээшээ ябажа эхилэнхэй.

Баруунай элитэ мэдээжэ политическэ географууд Коэн, Демко, Минджи, Эва болон бусадай бэшэһэнэй ёһоор, ойрын хэдэн арбаад жэлдэ дэлхэй дээрэ бэеэ даанхай 300 гаран гүрэн бии болохо хараатай гэжэ уридшалан хэлэнэ. Мүнөө бүмбэрсэг дээрэмнай 190-гүрэн бии, харин XX зуунай эхилхын урда оройдоол 60 гүрэн бии байһан юм. Тэдэнэй һанамжаар, Татарстан, Дагестан, Калининград, Тува, Буряад орон бэеэ даанхай гүрэнүүд болохо, харин Казахстанай нилээд ехэ газар Орос орондо орохо, тиихэдэ Хитадта хань үндэһэтэдэй эсэргүүсэлгые дабажа, Түбэд бэеэ даанхай гүрэн болохо.

Үбэр Монгол Ара Монголтоёо, Тайвань Хитадтаяа нэгэдэхэ гэхэ мэтэ. Хэрбээ энэ уридшалан һанамжалгын хүсэлдөө һаань, буряад хэлэнэй байдал ондоо болохо юм ааб даа.

Мүнөө үедэ түрэл арадууд эгээл ехээр хүгжэнги арадуудаа тойрон, нэн түрүүн сёёлой талаар нэгэдэхэ хүсэлэнтэй болонхой. Жэшээнь, урданай СССР-эй түркскэ республиканууд Турцитай нягта холбоо тогтооно, угро-финн арадууд (мари, удмурт, мордва, коми, ханты, манси) Финлянди, Венгритэй холбоо барисаагаа нягтаруулна гэхэ мэтэ.

Б. Барадин болон бусад иимэ шалтагаанаар ниитэ монгол хэлэ тогтоохо гэдэг байгаа гэбэл:

1. Ород, украин болон беларусуудай славян этнос болодогтол адли, монгол, буряад, ойрад, ордоос, түмэд, дагуур, чахаар, хоршон гэхэ мэтын угсаатад нэгэн монгол этнос болоно. Тэдэнэр анха балар саһаа зэргэлжэ һуудаг байһаг, нэгэн адли байдалтай, нэгэ шажан шүтэлгэтэй, бэшэгэй нэгэ хэлэтэй байһан гээшэ. Яряанайнь хэлэнүүд бэе бэедээ нилээд ойро юм.

2. Буряадуудта нэгэн ниитэ яряанай хэлэн үгы, харин хоорондоо ехэшэг илгаатай олон нютаг хэлэн бии. «Иимэ эрхэ байдалда хажуудаа байһан халха хэлэндэ түшэглэбэл таарамжатай. Тэрэ бүхы буряад нютаг хэлэнүүдтэ дүтэрхы гэбэл, дүтэ ойро, холо гэбэл адли холо» гэжэ элитэ монголшо эрдэмтэн академик Б. Я. Владимирцов бэшэһэн юм.

Литературна хэлэнэй ямар нэгэн өөрын буряад нютаг хэлэндэ түшэглэхэдэ, бусад нютаг хэлэнүүдэй түлөөлэгшэд тэрэниие ехэ һайшаадаггүй, заримдаа тиимэ литературна хэлэ хэрэглэхэ дурагүй байдаг юм гэнэ. Үнэхөөрөөшье 20-ёод, 30-аад онуудта ниитэ монгол хэлэндэ литературна хэлэеэ хараадуулдаг байхадамнай, буряад хэлэн эгээл ехээр хүгжэжэ байгаа юм гэжэ һануулалтай.

3. 1931 ондо халха-монгол хэлэндэ түшэглэлгые буруушахадаа, областной комитет хадаа литературна хэлэмнай ажалша арадай хэлэнһээ таһараа гэһэн байгаа. Теэд өөрынгөө нэгэ нютаг хэлэндэ үндэһэлжэ байгуулһан литературна хэлэмнай баруун буряадуудташье дэлгэрээгүй, мүн зүүн нютагуудташье ехээр тараагүй байха юм. Тиимэһээ лата, ород үзэгүүдтэ оронгүйгөөр, хуушан монгол хэлэтэеэ байһан һаа, һураггүй дээрэтэхэ байгаа гэжэ олон хүнүүд мүнөө һанамжалдаг.

Хубилган шэнэдхэлгын боложо эхилхэдэ, литературна хэлэн тухай асуудал үргэнөөр хэлсэгдэжэ, литературна хэлэеэ сааладаг (сакающий) үндэһэндэнь бусаахада яаха юм гэһэн асуудал гараһан байна. Зүгөөр зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаһан олон хүн, илангаяа хори хэлэтэн энээниие буруушааһан, дадаһан, һураһан хэлэеэ хубилгаһанай хэрэггүй гээ юм.

Гэхэтэй хамта мүнөө литературна хэлэндэ улам олон ниитэ монгол үгэнүүд һэргээгдэнэ. Жэшээнь: зарлиг,—указ, богдо-святой; нампарти; хороо—комитет; сэхээтэн—интеллигенци; оюутан—студент; тайзан—сценэ, танхим—зал; сахилгаа мэдээ—телеграмма, тойрог—округ гэхэ мэтэ. Эдэ мэтын үгэнүүд заримдаа ород үгэнүүдтэеэ синонимуудай эрхээр хэрэглэгдэдэг.

Ондоо монгол угсаатанаараа холимол халха-буряад хэлээр харилсадаг гээшэбди. Эдэ бүгэдэһөө харахада, саашадаа литературна хэлэмнай үгын сангай талаар имагтал ород хэлэндэ бэшэ, хажуугаарнь ниитэ монгол үндэһэндөө улам ойртохо шэглэлтэй байна.

Л. ШАГДАРОВ,
буряад хэлэ бэшэг шэнжэлэгшэ.

Эрдэмтэдэймнай шэнэ бүтээлнүүд

«БУРЯАДАЙ ТҮҮХЭ»

ИИМЭ НЭРЭТЭЙ һургуулиин шэнэ учебнигые хэдэн залуу эрдэмтэд хамтаржа зохёогоод, тэрэниинь «Сибирь» гэжэ ниитын-эрдэмэй түб хэблэн гаргаба. Түүхын эрдэмэй кандидадууд Б. Базаров, Л. Курас, мүн Ю. Шагдуров болон И. Шагдурова гэгшэд энэ номой авторнуудынь юм.

Энэ учебник соо XIX зуун жэлэй һүүлһээ 1941 он хүрэтэрхи үе харагдана. Элдэб яһанай, элдэб шажан мүргэлтэй хүнүүд түрүүшын үедэ юунэй түлөө национальна хүдэлөө эрхилээб гэжэ эндэ харагдана. Тингээд саашань республика дотор Совет засагай яажа тогтоогдоһые, индустриализаци, коллективизациин яажа бэелүүлэгдэһые авторнууд урданайхидаал адли намын хараа шугамда таараалдуулангүй, харин байһан соонь, бүхы алдуу эндүүнүүдтэйнь, дутуу дунданууд тайнь харахые оролдоно. Гэбэшье бүхы юумые ангиин тэмсэлэй талаһаа заатагүй хараха гэжэ оролдоогүйшье һаань, урданайхи шэнгеэр бэшэһэн зүйлнүүд бага-сага дайралдана. Жэшээнь, хуушан монгол хэлэн мүнөөнэй элдэб нарин эрдэмэй түйлалтануудые дамжуулжа шадахагүй үтэли тулюур хэлэн байһан тула орхигдоо юм гэнэ. Теэд энэ хэлэеэ орхиһон ушарһаа элинсэг хулинсагайнгаа олон зуун жэлдэ энээн дээрэ бүтээһэн зохёолнуудые уншажа шадахаяа болёо ха юмбибди. Мүнөө олонхи буряад хүнүүд гол түлэб ород хэлэн дээрэ эрдэм һургуули шудалдаг гээшэ. Тиин нэлэнхы олоороо ингэжэ заатагүй хоёр хэлэтэй болохо гэһэн үйлэ хубитай байһан хадаа элдэб ондоо алфавитда оронгүй, олон реформо хэнгүй, хуушан монгол хэлэеэ зандань байлгажа, саашань хүгжөөгөө һаамнай, холо дээрэтэхэ байгаа гэжэ мэргэжэлтэд тоолодог. Тингээдшье энэ хэлэнэй тиимэ муу юм һаа, монголойхид мүнөө хүрэтэр тэрэниие абаагүй, ара-монголойхид дахин тэрэнээ һэргээгээ гэжэ һанагдана.

Юрэнхы дээрэнь хэлэхэдэ, залуу түүхэшэд иимэ шэнэ учебнигые бэшэжэ шадаа. К… эрдэмэй талаһаа хинан заһагшадынь эрдэ… салай министр С. Д. Намсараев профессор … даков хоёр юм. Энэ һуралсалай ном Х… типографида 20 мянгаад хэһэгээр хэблэгдэ…

Л. ДО…

○ АВГУСТ ○ 1993 ОН ○

ШЭНЭ ВЕРТОЛЕДУУД

МОСКВА. Россиин камуудай мэдээжэ фирмэдэ авиационно техникэ зохёон бүтээгшэдтэй Москвагай журналистнуудай ээлжээтэ заншалта уулзалга үнгэргэгдөө һэн.

«Камовцуудай» ажал хүдэлмэри ба шиидхэгдээгүй асуудалнууд тухай, һүүлэй жэлнүүдтэ бүтээгдэһэн КА-50, КА-32А, КА-126, КА-226, КА-62 түхэлэй вертоледууд тухай, хүгжэлтын хараа замууд тухай фирмын генеральна конструктор техническэ эрдэмэй доктор С. Е. Михеев газетэнүүдэй, журналнуудай, агентствэнүүдэй түлөөлэгшэдтэ хөөрэжэ үгөө һэн.

Нийдэлгэ-туршалгын комплекстой. вертоледуудые туршалгын ба техническэ талаар хангалгын ябасатай журналистнууд танилсаа һэн. КА-50 түхэлэй нэгэ һууритай сэрэгэй вертоледой арга боломжые харуулгаар уулзалга түгэсөө һэн. Июньдэ энэ гайхамшагта машиные, мүн тэрэшэлэн КА-32А түхэлэй вертоледые Франциин Ле Буржа хотын авиа-замбуулиинай уласхоорондын салондо орогшод түрүүшынхиеэ хараһан байха.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: олон шэглэлээр хэрэглэгдэхэ КА-62 түхэлэй шэнэ вертоледой түхэл янза.

(ИТАР—ТАСС-ай фото).

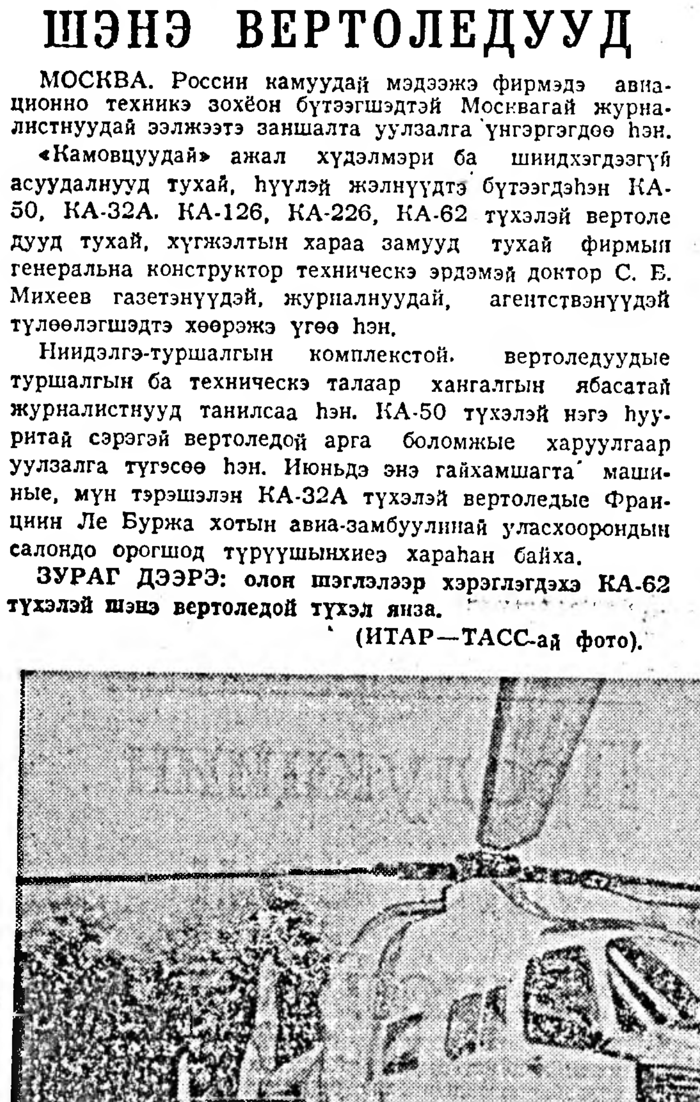

ХҮДӨӨ АЖАХЫЕ ЯАЖА ҺЭРГЭЭХЭБ?

Би фермэнүүдые барюулдаг мэргэжэлтэй архитектор хүмби. Швейцарида хүдэлнэб. Газартай, мүн барилга хэхэсэ урьһаламжа абаһан хүнүүд намда хандадаг юм.

Росси айхабтар ехэ газартай орон. Тэрэнээ һайнаар элдүүрилэн ашаглажа шадаа һаа, бүхы дэлхэйе ороохо таряагаар хангаха аргатай. Теэд мүнөө өөрөө таряа худалдажа абана. Энэнь коммунистнуудай ажал ябуулгын үрэ дүн болоно.

Дэлхэйн нэгэдэхи дайнай урда Росси Европые таряагаар хангажа байгаа. 1917 онһоо урагша, дайнай үедэшье Россин полкнууд эдеэ хоолоор дуталдадаггүй байһан. Харин Ленинэй засаг абаһанай һүүлээр лэ эдихэ юумэн хоморд ошоо һэн.

1940 ондо ородой таряашан хүйтэн, халуун гэнгүй хүдэлөөд, үдэртөө 300—400 грамм таряа абадаг байгаа, харин капиталис ороной таряашан 150 килограммһаа бага бэшэ ороохо абажа байгаа.

М. С. Горбачевой соносхоһон шэнэдхэлгэһээ хойшо таряашад гүрэндэ ороохо ехээр худалдахаяа болишоо. 70 жэлэй үлэсхэлэн байдалай һүүлээр һайса садажа абаха гэжэ бодоо бэзэ. Харин үлүү гараһыень ойгоргүй үндэр сэнгээр худалдана.

Россие һэргээхын тулада түбхын түрүүндэ хүдөө ажахыень һайжаруулха хэрэгтэй. Сүлөөтэ наймаа эрхилдэг экономикотой оронуудта фермер 20-30 лэ гектар газартай байдаг. Тэрээн дээрэнь байрын гэр, малай байра, амбаар, хүдөө ажахын машинануудые хадагалха гэр байдаг. Газарайнь хахадынь малай бэлшээри юм. Бүхы ажалай оньһожоруулагдаһан, мүн автомадуудай хэрэглэгдэдэг ушарһаа иимэ фермые нэгэ эрэ хүн һамгантаяа эрхилхэ аргатай.

Хүдөө ажахы гээшэ Россида хододоо онсо удха шанартай байһан. Гэбэшье совет засагай 73 жэлэй туршада тэрэнэй бодото удха шанарые буруугаар ойлгодог болоһон байна.

Миний һанахада, Россида хүдөө ажахые һэргээхын тула иимэ хэмжээнүүдые бэелүүлхэ хэрэгтэй:

1. Ороохо тарянай гүрэнэй банк байгуулха. Тэрэнэй туһаламжаар таряашан бүхэн хэрэгтэй түхеэрэлгээ худалдажа абаха, тиихэдээ таряан, һүн болон мяхаар тоосоод байха ёһотой. Харин промышленник бүхэн өөрынгөө эд хэрэгсэлэй түлөө хүдөө ажахын продуктнуудые абаха аргатай байха зэргэтэй.

2. Хүдөө ажахын түхеэрэлгэ ехээр үйлэдбэрилдэг болохо. Энээниинь таряашад ороохоороо худалдажа абаха аргатай байха ёһотой.

3. Таряашадта зорюулан, 20-30 гектар газар дээрэ оньһожоруулагдаһан фермэнүүдые бариха. Ороохоной банк бэрхэ таряашадтай договор хэжэ, иимэ фермэнүүдые арендээр тэдэндэ үгэдэг байха ёһотой. Харин тэдэнь түлөөһынь таряан, һүн, мяхан гэхэ мэтээр үгэдэг байха зэргэтэй.

И. ГРИЦАЙ.

ОРОД ХЭЛЭН СҮЛӨӨТЭЙГӨӨР ХЭРЭГЛЭГДЭХЭ

Һая Казахстанда шэнэ Конституциин проект зүбшэн хэлсэгдэжэ абтаа. Казах хэлэн Казахстанай гүрэнэй хэлэн мүн гэжэ Конституци соо бэшэгдээ. Гэхэтэй хамта гүрэнэй хэлэнтэй хамта ород хэлэнэй сүлөөтэйгөөр хэрэглэгдэхэ ябадал гүрэн хангана гэжэ бэшэгдээ юм. Энэ үндэһэтэдэй хоорондоо харилсаха хэлэн болоно.

«Казах зоной нилээд ехэнхи хубиин түрэлхи хэлэеэ мэдэхэгүй байһаниинь манай зүрхэнэй шарха, гашуудал гасаламнай юм. Зүгөөр бодото дээрээ Казахстанай бүхы хүн зоной ород хэлэ мэдэхэ байһаниинь манай саашанхи хүгжэлтэдэ тон хэрэгтэй булюу зүйл мүн» гэжэ Президент Н. Назарбаев мэдүүлбэ.

В. АРДАЕВ.

КУХНИИН АГААР

Эрдэмтэ-гигиенист Т. К. Яньшина олон жэлдэ байрын гэрэй агаар шэнжэлдэг юм. Тэрэнэй бэшэһэнэй ёһоор, доро потолоогтой байранууд ехэ муу. Юундэб гэхэдэ, газова плитагай гаргаһан углерод болон азодой окиселнууд мүн манай амилхада гараһан муу зүйлнүүд набтар потолорһоо боложо, ехэ дээрэ гарадаггүй, харин ехэнхидээ манай амилдаг агаарта туламнашоод байдаг.

Кухниин ханада пяагдаһан клеенко, полимернүүд хорото зүйлнүүдые гаргадаг гэнэ. Кухнияа шохойгоор будадаг. Ушарынь избеосхо азодой окисел шэнгээн абадаг. Модон шалатай байбал, эгээл һайн.

Табадахи дабхарһаа дээшэ байһан кухнинууд доогуурхи кухнинуудай дэгдэһэн муу зүйлнүүдые абаха аюултай. Тиимэһээ кухнияа ходо һалхитуулха, мүн тэндээ удаан һуужа байһанай, духовко ходо хэрэглэһэнэй хэрэггүй гэнэ.

С. ТУТОРСКАЯ.

ҮНДЭҺЭТЭДЫЕ АДЛИДХАХА ГЭҺЭН БАЙГАА

УРДАНАЙ СССР гүрэндэ «агуу ехэ барилганууды» хэбэбди, гээгдэнги булан тохой газарнуудта индустриализаци бэелүүлбэбди гэһэн шалтагаар национальна республика, область болон округуудта ород яһанай хүн зониие айхабтар олоор асаржа байрлуулдаг, тиигэжэ тэндэхи хүн зониие холимол, болгодог байгаа. Энээнһээ боложо, эдэ нютагуудай узуур зониинь өөрынгөө түүхэтэ газар дэбисхэр дээрэ национальна үсөөнхид болошодог һэн. Тиихэһээ байтагай, бүри хаанта засагай үеһөө эхилэн, ямар нэгэн арадай нэлэнхы олоороо һуужа байһан газар нютагынь зорюута ондоо областьдо гү, али республикада үгтэдэг байгаа. Жэшээнь, гол түлэб татаарнуудай һуудаг юлон район Башкирида, Горьковско областьдо, мүн Кировскэ, Саратовска болон бусад областьнуудта үгтэһэн юм. Энээнһээ уламжалан, мүнөө Осети, Ингушети, Азербайджан болон Армениин хёморооонууд, тулалдаанууд болоно бшуу.

Иимэ национальна политикын ябуулагдаһанһаа боложо, урданай союзна республиканууд манай оронһоо бушуухан таһарба ха юм. Прибалтикын республиканууд арадай демократиин оронуудай буруу харахадань, бидэшье бэеэ даанхай болохомнай гэжэ мэдүүлхэдэнь, СССР тэдэниие байлгаха аһан шадалаараа оролдоо һэн. Табан жэл соо энээниие бодомжолжо үзэхэ гэһэн болзоршье тогтоогоод үзөө, эрхэтэнэй дайгаар, ажахын унал һандаралаар, национальна хемороонуударшье айлгаа. Теэд нэгэшье республика хамта байхые хүсөөгүй.

Союзна республика болохо «талаангүй» байһан республиканууд Росси дотор үлэхэ баатай болоо. Мүнөө тэдэнэй зариманиинь империин «эбэрһээ» мултарха арга хургаяа бэдэрнэ.

Юрэ хэлэхэдэ, хүсөөр байгуулагдаһан нэгэшье импери үнии удаан сагта байжа шадаагүй юм. Тусхайлбал, ехэдэл һаа, хэдыхэн зуун жэлдэ байгаад, Александр Македонскиин, Агууехэ Римэй, Чингис хаанай, мүн Османуудай империнүүд һандаран һалаа һэн. Тэрэшэлэн Великобритани, Испани, Франци, Германи, Португали мэтын гүрэнүүдэй байгуулһан колониальна системэнүүд һандаран бутараа. Фашис Германиин импери бута һүрөө. Тиихэдэ 1990 онһоо эхилэн, һүүлшын ехэ империнүүдэй нэгэн болохо Россин импери бутаржа эхилһэн байна.

Татарстан болон Яхадай өөһэдымнай газар дэбисхэр дээрэ өөрымнай хуулинууд эгээл дээдэ зиндаатай байха гэжэ соносхон гэһээнь, А. Угланов мэтын зарим хүнүүд ехэ оросой дээрэнхи үзэл баримталан, энээниинь ехэтэ буруушааһан, бусадай мэдэлдэ байха дурагүйшүүлые «сепаратистнууд» гэхэ мэтээр хараажа бэшэдэг болоһон юм.

Энэ тэрэ республикада үсөөнхид болоһон арадуудай аша туһые хамгаалха тухай асуудал Верховно Советдэшье, РФ-гэй правительстводэшье табигдажа хэлсэгдэдэггүй. Жэшээнь, ниислэл Москвае абажа харабал, эндэ урдань армян, еврей, татаар, немец һургуулинууд байһан юм. Мүнөө тиимэ юумэн огто үгы. Москвада бүхы юумэн имагтал ород байна. Теэд эндэмнай миллион шахуу ород бэшэ яһатад саг үргэлжэ һуудаг шуу. Тэдэнэр бүгэдэ эохихо налогуудыень түлэдэг. Гэбэшье Москвагай правительство тэдэнэй соёл хүгжөөхэ хэрэгтэ нэгэшье мүнгэ гаргадаггүй. Москваһаа байха Татарстанай ниислэл Казаньда үхибүүдые татаар хэлэн дээрэ һургадаг ори ганса интернат һургуули үлөөд байһан юм. Урданай бусад автономинуудта иимэл байдалтай.

Татаар-монголшуудай «дарлал» гэжэ нэрлэгдэдэг байһан үедэ ород гүрэншье һалгагдаагүй, мүн үнэн алдартын шажаниинь, соёл культураньшье зандаа үлэһэн юм. Тиимэшье һаань, ородууд гүйсэд бэеэ даанхай байдалтай болохын түлөө тэмсэжэл байгаа бшуу. Теэд мүнөө Росси бусад арадуудшье тиимэ эрхэтэй гэжэ мэдэхээ яана гээшэб?

Рафкат ГАЛИМОВ,
Москва хотодохи «Туган тел» гэһэн татаар соёлой һайн дуранай бүлгэмэй президент.

ЭЛДЭБ ҺОНИН

БЭЕЭ · ХУБИЛГАХЫЕ ХҮСЭГШЭ

Москвадахи түмэр замай транспортын инженернүүд институт дүүргэбэшье, Волжск хотын соргын заводто электромонтероор хүдэлдэг Михаил Гольдеер гэжэ хүн бэеэ хайшан гэжэ һайжаруулан хубилгаха тухай шэнэ эрдэмэй үндэһэ һуури табяаб гэжэ соносхоо. Энэнь антропометрическэ косметологи гэжэ нэрэтэй юм ха. Энээнэй ёһоор, профессор Илизаровай аргаар хүндэ операци хэжэ, үндэр болгохо, мүнөө үеын тон бүхэ материалаар хэһэн хэмэл шүдэ һуулгаха, мүн үлүү өөхэеэ абажа хаюулха, зорюута үлэсхэлэн байжа, арһаяа сэбэр гоё болгохо, уршалаануудые тэнилгэхэ, тэрэшэлэн хэрэгтэй һаань, хамар, шэхэн, нюдэнэй улхархайн түхэлые хубилгаха болоно.

Тиигээд өөрынгөө бэе заһажа, хүнүүдтэ жэшээ харуулха гэжэ Михаил шиидээ. Теэд операци хүүлэхын тулада ехэ мүнгэн хэрэгтэй. Тиимэһээ тэрэниие «Гарант» гэдэг хубиин фирмын эзэн О. Рощин бүхы гаргашыень түлэхэ уялга абаа. Мүнөө хоёр шэлбэдээ түрүүшын операци хүүлэжэ, 7 сантиметрээр үндэр болоо. Саашадаа бүхы программа дүүргэхын, үшөө культуризм болон акробатикаар удаан һорилго хэжэ, бэеэ гүйсэд заһахын тулада 3—4 жэл хэрэгтэй болохо гэжэ тэрэ тоолоно.

Михаилай жэшээ дагаха зүрхэтэйшүүл хэр олон олдохо хаб гэжэ һэжэг түрэхөөр байна. Элүүр бэеэ һэшүүлхэ, ягаашьегүй яһаяа таһа тайруулха һайн дуратан үсөөн байха бэшэ аа гү гэжэ һанахаар. Гэбэшье Гольдеерэй туршалгын зарим зүйлнүүдые улам нарижуулан, саашадаа хэрэглэхэдээшье болохо юм. Жэшээлбэл, үндэр болохо набтар эрэшүүл олон бии байна. Хэмэл сапфираар бүтээгдэжэ, шэнэ шүдэнүүдые һуулгаха дуратайшуул олдохол бээ.

С. ЛЕСКОВ.

УҺА ҺАЙЖАРУУЛНА

Европын олон хотонуудта эдихэ уһые хлороор бэшэ, харин озооноор арюудхадаг болонхой. Энэ аргын үнэтэйшэгшье һаань. США-да тэрэниие хэрэглэнэ.

Озоон гээшые байһан газартаа бүтээгээд, уһанда хэжэ эдьхэдэг юм ха. Тиигээд тэрэ уһа руу түмэрэй дабһа ба полимер хэгдэдэг гэнэ.

...ҮҮД

...ХЭ»

...эжэлтэд тоолодог бол... ...й тиимэ муу юм hаань, ...рэтэр тэрэнние абажа ...ахин тэрэнээ hэргээлэгү...

...эхэдэ, залуу түүхэшэ ...ые бэшэжэ шадаа. Юрэн... ...н заhагшадын эрдэм-... ...амсараев профессор В. Ц... ...hуралсалай ном Хурам... ...ад хэhэгээр хэблэгдэз.

Л. ДОРЖ...

ОРОДОЙ церковиин ...анаартад, жэшээнь, ... Алексей II хэлэхэдээ, ...до совет гүрэн церкови... ...ние буляажа абаhан ... ...эг. Теэд энэ батал... ...тон зүб бэшэ. Юун б... ...дэ, хаанта Россида ... болон гүрэнэй зөөрни... байгаа бшуу. Тиин ... болон гүрэнние hалгаh... ...рет тэрэ ниитэ зөөрни... ...тад, буруугааршье hаа, ...лэ хубааhан болоно.

Мүнөө Ородой үнэн ...тын шажан мүнөөнэй ... ...та байдалые hамбаашал... ...елоймнай угай эхэ бэ... өөрын болгохоор забла... ...хитектурын онсо шухаг... ...хаалта тэр барилга... hүрлиг гое уран зура... абахые оролдоно. Үлүүс... гэмээ мэдэрэн намай... сэхээтэн, гүрэнэй церкова... дото нюурые мартаhан...

ҮЛҮҮ ГАРГАЛТАГҮ... ГЭЖЭ hАНА...

...зоной юумэнэй ушар... гүй байлга, шэнэ хойр... гаархидай hаймhарал... ябуулгадань туhа бол...

Мүнөө церковь ниил... зөөритэй болонхой. Гү... байраа үргэдхэхэдэн... на. Жэшээнь, Москва... церковно барилгада ... молно (Казанска церк... миллион), Руцкой Вор... епархида 7 миллион ... үгөө г. м. Троеце-Серги... рые hэргээхэ, заhа... байлгаха гаргаша үгы... Соёлой министерствын... хэглэнэ. Теэд хуули... тэрэнние ашаглагша... бүхы гаргаша даажа ёс... шуу. Дурасхаалта зүй... хамгаалха ямаршье ... церковиие хинадагүй... урда бүтээгдэhэн ... дүрсэнүүдые шубуун... тогтогдуулhан зандаа...

Церковь мүнөө по... хүсэн болонхой. Ти... партинууд энээнние ... абана. Харин бүрин ... лоhон республиканууд... сида орходоо бүри ... гэнэ. Жэшээнь, Эсто... ламент мүргэлые аж... дүримдэ оруулаа. Э... надзе олон зоной ... hэ зүүгээ. Шажанай ... дэрнүүдтэ гартаа зу... hан Россин ударид... байд гээд лэ телевиз... ранабди. Зарим нөе... нииие өөрынгөө тала... оруулха зорилгоор ... мүнгэ үргэжэ, бэедээ... на.

Церковь үргэн ар... зан абарние hайжа... бүхы хүн түрэлтэнэй ... дэг үнэтэ зүйлнүүды... хэдэ эхэ шухала ... байханъ дамжаггүй. санаартад баhа онд... шанар харуулжархи... марталтагүй. Тусхай... мять» гээшын зэргэ... наартадай ород ал... ябадагынь дэмы бэш... шажантай», «буса ... гэжэ дуулам саараа... hабардадаг, шовини... лөөр нэбтэрэнги ... үнэн алдартын шаж... hүтэдхэ зүйл бол... тушаан боложо то... ябадал бэшэ. Шаж... эзэмдэлгыншье, сүлөө... дайнуудта үрэ ехэ... гэнтэ бэшэ ашаглаг... Жэшээнь, джихад... ашаар лалын шажа... Алтантиkahaa Пон... далай хүрэтэр бүү... дэлгэрүүлэгдээ, хэрэ... шэдэй шуhата дай... тал дүтын зүүн зү... шэ, харин славяну... номнодто эсэргүү ... дэдэг байгаа.

Эдэ бүгэдэhөө ... церковиин үмэнэ ... нилтаганан аляар... үлүү гэжэ hанахаар...

В. С...

түүхын эрдэмэй ...

ГҮРЭНЭЙ ... ХЭЛЭН ХЭР...

«Беларусьта гүр... хэлэ байлгаха гэж... абхуулхагүйн түлөө... далаараа оролдож... жэ Верховно Сове... лэгшэ Станислав ... мэдүүлбэ.

Ород хэлые ... гүрэнэй хэлэн бол... hэн урялал хадаа ... мүн беларус хэл... жа шадахагүй бай... далха гэhэн ябад... жэ Шушкевич хэ...

Интерфакс.

Хүн болохо багаhаа

АРГА БОЛОМЖОНУУДЫЕ БЭДЭРНЭБДИ

...оногуудай үнгэрэн ...ума хамаг юумэнэй ...аргагүй ехээр нэмэ... ...й байдал hуудалда ...зэн лэ ушарнууд ...үбгэд, хүгшэд, олон ...й айлнууд илангаяа ...удэ байдалда сро... ...ртэ хайшан гээд. ...ар туhаламжа хүр... ...эб? Энээн тушаа ...орожно районой за... ...арга шадалаараа ан... ...дуулжа байдаг, али ...арга боломжонуу... ...эдэг юм.

Железнодорожно ...газар дайда дээрэ ...н булэ айл ажаhуу... ...эй 1840-ниинь 3—4 ...ые, 500-ниинь 5—6 ...хүмүүжүүлдэг. ...2340 эхэнэрнүүд ...үхибүүдээ хүмүү... ...байха юм. Олон ...й, ганса нэгээрээ ...е хүмүүжүүлдэг эхэ... ...з илангаяа хүндэ. ...удэ урдань, үхибүүд ...лида ябалаг байгаа ...гушан сэнгээр hара... ...17 түхэриг түлэдэг ...үнөө саад, яслида ...э ябуулhанай түлөө ...шада 25—30 мян... ...иг түлэхэ болоно. ...з мүнгэ олон үхи... ...л, эхэнэрнүүд хаана... ...об даа. Энэ ушар... ...жо олохон үхибүүд ...уна.

...ндо Железнодорож... ...й сад-яслинуудта ...хибүүд ябадаг байhан ...ай мэдээгээр, манай ...сад-яслинуудта 8141 ...ябана гэхэ гү, али ...хибүүд саадта ошо... ...ой болоод байна. Зарим сад-яслинууд хаагдаха туйлдаа хүрэнхэй. Зарим, бага, хүсэ шадалгүй, мүнгэн зөөригүй организацинууд сад-яслинуудтай аад, тэрэнээ эдеэ хоолой зүйлөөр хангажа бирахаяа болижо байнхай. Прибор бүтээлгын нэгэдэл, «Улан-Удэтрансстрой» трест, түмэр замай локомотивна, вагонно депонууд, «Кедр» ресторан болон бусад—дүн хамта 19 промышленна предприятинууд сад-яслинуудаа мартанхай шахуу Саг болзортонь мүнгэ hомолдоггүй. ямаршье туhаламжа хүргэдэггүй байха юм.

Хэрбээ урдань промышленна ехэ, багашье предприятинууд сад-яслинуудтаа али бүтэдын туhаламжа хүргэдэг байhан hаа, тэрэ мүнөө үзэгдэхээ болиhон шахуу. ЛВРЗ-гэй, авиапредприятиин нэгэдэлэй коллективүүд сад-яслинуудаа мартадаггүй юм. Саг болзортонь мүнгэ hомолоод, заhабари юумэ хэхэдэнь али болохо туhаламжа хүргөөд лэ байдаг шуу.

Ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдэй hанал бодолhоо ехэхэн лэ юумэ дулдыдаха байна гээд тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Бага, ехэшье предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэдэй үхибүүд тухай, тэдэнэй хүмүүжүүлгэ тухай hаналаа табидаг hаань, мүнгэ зөөри олдохол байха гээд хэлэхэ байнаб. Олохон организацинуудай хүтэлбэрилэгшэд мүнгэтэй байгаашье hаа, ходол мүнгэн үгы гэhэн шалтаг бараад лэ, ондоо тээшэнь мүнгэ алтаяа гаргашална.

Үхибүүд тухай бидэ гол шухала анхаралаа хандуулха ёhотойбди. Ямараар үхибүүдээ хүмүүжүүлнэбибди, манай ерээдүй энээнhээ сэхэ дулдыдаха. hайн hайхан абари зантайгаар үхибүүдээ хүмүүжүүлээ hаа, манай ерээдүй бүришье hайхан байхал! Энээн тухай бидэ үдэр бүри бодомжолжо ябаха, бүхы хүсэ шадалаа энэ шухалын шухала, эгээл харюусалгатай хэрэгтэ зорюулха ёhотойбди. Халаглаха, гайхаха юумэ юун бэ гэхэдэ, бидэ үхибүүдые зүбөөр хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ ехэл бага сагаа зорюулнабди. Үхибүүд газаагуур, үйлсөөр үлэн хооhоор зайгуултана, хулгай хэнэ, үнгэржэ ерэхэдээ, гэгээн сагаан үдэр байтар эхэнэрнүүдые, үбгэд, хүгшэдые тонино, тэдэнние сохижо гэмэлтээнэ.

Железнодорожно район Улаан-Үдэ хотын томо районуудай нэгэниинь мүн гэжэ мэдэнэбди. Эндэмнай промышленна предприятинууд олон. Урдань завод комбинадуудай хүтэлбэрилэгшэд үхибүүдые хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ мүнгэн зөөри үгэдэг байгаа. Эхэнэрнүүдэй, ажалай ба дайнай ветерануудай советүүд ехэ үүргэ дүүргэдэг, нүлөө үзүүлдэг бэлэй. Мүнөө тиимэ советүүд үгы болоhон хэбэртэй агша. Үхибүүд зундаа пионернүүдэй лагерьнуудта ошожо зохидоор амардаг байhан аа даа. Мүнөө олонхи бүлэ үхибүүдээ лагерьташье эльгээхэ арга шадалгүй болонхой. Тиимэhээл городой үйлсэ талмайнуудаар, сэсэрлигүүд соогуур үхибүүд дура зоргоороо зайгуултана, хулиган ябадал гаргана.

hүүлэй мэдээгээр, манай Железнодорожно районой 306 үхибүүд хулгай хэжэ, гэмтэ ябадал гаргаа. Эдэнэй хэрэгүүдые Железнодорожно районой захиргаанай социальна хамгаалалгын таhагай дэргэдэ эмхидхэгдэhэн комисси хаража үзөөд, зарим хэрэгүүдыень сүүдтэ дамжуулна, зарим үхибүүдэй хэрэгүүдые таhагайнгаа бүридэлдэ оруулаад, хинан шалгажа, энэ журамгүй үхибүүдэй, эхэ, эсэгыень ходол дуудажа, хөөрэлдэжэ байдаг гээшэ.

Урдань районой милицийн таhагай дэргэдэ бага үхибүүдые хүмүүжүүлхэ таhаг бии hэн. Тэрэ таhагай хүдэлмэрилэгшэд юушье хэхээ болинхой. Бүхы хүдэлмэреэ манай социальна хамгаалалгын таhагта тушаажа үгөөд, амараа хараад hуудаг болонхой агша. Иигэжэ үхибүүдэй хүмүүжүүлгэдэ хайша хэрэгээр хандажа, яашье болохогүй гээд хэлэхэ байнаб. Үхибүүд — манай ерээдүй мүн гээшэ. Тиимэhээл энэ харюусалгатай хэрэгтэ үбгэд, хүгшэд, наhатайшуул, ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд — бултадаа хабаадалсаха ёhотой. Мүнгэ оложо, саад, аслинуудай, пионернүүдэй лагерьнуудай, hургуулинуудай хүдэлмэри hайжаруулха болонобди.

Манай Железнодорожно районой захиргаан яhалал арга боломжонуудаа бэдэрнэ, саад, яслинуудай, hургуулинуудай хүгжэлтэдэ мүнгэ зөөри hомолно. промышленна томо-томо предприятинуудтай хэлсээ баталжа, тэрэнэй дүүргэлтые хинан шалгана. Бидэ олон үхибүүдтэй айл бүлэдэ, үбгэд, хүгшэдтэ шадаха зэргээрээ туhалнабди.

Н. СУВОРОВА,
Железнодорожно районой захиргаанай социальна хамгаалгын таhагай хүдэлмэрилэгшэ.

Манай хөөрэлдөөн

БИДЭ ...НДА НҮХЭДБДИ

...-Баатар хотын гол талмайhаа холохон бэшэ ...бхар байhан оршодог юм. Энэмнай Монгол оро... хүгжөөхэ жасын байра гээшэ. Тус байрын ... дабхарта уран зураашадай, арадай бэлигтэй... зурагууд, модоор, шулуугаар, керамикаар бүтээ... ...нууд харагшадай анхаралда табяатай. ...ынтын эмхиин президент Дашийн Бямбасүрэнэй ...соо шэнэ үеын тусхай компьютер харагдана. ...тэрэ зүг бүриhөө орохон бүхы мэдээсэлнүүд бол... ...шэнжэлэгдэжэ байдаг юм. Дашийн Бямбасүрэн ... Монголой правительствын премьер-министр ...гэжэ бултанда мэдээжэ ааб даа. ...е манай штатнабэшэ корреспондент тус жасын ...дэ хэдэн асуудалтайгаар хандаба.

...мбасүрэн гуай, мү... ...монгол улас ара... ...ямар байна гэ...

...ын мэдээгээр дэл... ...арбан миллион ...онгол яhатан тоо... Манай яhатан дай... ...гээр дүүрэн тарса... ..., баруун Европын ...тэ, hандаран hала... ...республиканууд та, ...э, Афганистанда, ...оо Австралида ажа... ...айна.

...hанахада, монгол ...ее үедэ хүгжэлтын ...лда гаража байна. ...hүүлэй үеын hай... ...хубилалтануууд гэр... ...Монгол арад прези... ...унгахадаа, демокра... ...хүгжэлтые дэмжэжэ ...мэдүүлбэ ха юм.

...е урдамнай бэрхэ... ...олон хүлеэнэ. Зү... ...арад эб эмхиез ...орон түрэеэ хүг... ...бараахын тула хү... ...аа дүүрэн үгэхэ ...найданаб.

...ө үедэ Россин ...боложо байhан ху... ...уд Монгол орон... ...ндөө үзүүлнэб?

...лэтэ гүрэндэ бо... ...байhан хубилалтануу... ...hоо бидэ анхарал... ...даглададагбди. Юуб ...бидэ гансашье хүршэ ...рин анда нүхэд ха ... Урда сагhаа хой... ...бэдэ туhалалсадаг ...шалтай гээшэбди. ...хүсөөр Дархан... ...дотонууд бодхоог... ...ойминай томо-томо ...енна предприяти... ...ндаа. Соёл гэгээ... ..., эрдэм бэлигэйшье ...та холбоо бари... ...лонхсойбди. Нимэ ...харилсаагаа сааша... ...хүүжүүлхэбди.

...нэ намар Улаан... ...хотодо зарлагда... ...хэйн Монголнуу... ...н урдаа ямар зо... ...дые табина гээшэб? ... үгсаатан нэгэдэе!» ... урла ямар удха ша...

...анмонголизм» тэ... ...н хадаа манай яhа... ...гэн хүгжэхэ яба... ...з hаад татаhан гэ... ...хо байнаб. Мүнөө ...рад өөрын онсо ша... ...соёл гэгээрэлтэй, ...болон түүхэтэй, ...ртой. уран зохёол... ...лхэйн цивилиза... ...маршагүй нэгэ ху... ...он хүгжэхэ зэргэ... ...лэ мэтын шухала ...үүд зарлагдаха ехэ хуралдаан дээрэ үргэнөөр зүбшэгдэхэ юм. Гэбэшье, ямаршье үзэл буруу, харша хэрээгы, булимтархы hэдэлгэтэй политическэ асуудалнууд зүбшэгдэхэ ёhотой.

Энэ хуралдаанда юртэмсэ дэлхэйн зүг бүхэнэй монголнуудай, буряадуудай. хальмагуудай түлөөлэгшэд уригдахаар хараалагдана.

— Бямбасүрэн гуай, хүршэ Хитад гүрэнтэеэ ямар харилсаатай гээшэбта? hаянай яhатан гэр бүлын хоорондын холбоон дэлгэржэ эхилэнхэй, газарайшье арсалдаатай асуудалнууд гарадаг болонхой. Эдэ бүгэдэ дороо хэр гүнзэгы үндэhэтэйб?

— Сэхыень хэлэхэдэ, иимэ асуудалнуудые табиха шалтагаанууд бии. Гол шалтагаан гэхэдэ. Хитад гүрэнэй зоной тоо толгой тэнсэлгүй түргэн ургана гээшэ ааб даа. Зүгөөр энээние тойруулан, дан ехэ шууяа табиhанай үлүү. Юуб гэхэдэ, hүүлэй жэлнүүдтэ хоёр гүрэнэй хоорондохи харилсаа холбоон hайжаржа байна гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Харин яhатан хоорондохиин холбоондо дүмүүхэнөөр, сэсэн бодолтойгоор түбшэн даруугаар хандаха ёhотой юм ааб даа.

— Зай, мүнөө өөрынгөө жасын саашанхи хараа түсэбүүд тухай хөөрэжэ үгыт.

— Монгол гүрэнние hэргээн хүгжөөхэ жаса хадаа 1993 оной эхээр байгуулагдаhан юм. Энэ жасые эмхидхэн байгуулагшадай тоодо оронойнай мэдээжэ политигууд, экономистнууд, эрдэмтэд. соёл гэгээрэлэй ажал ябуулагшад ороно. Манай жаса үндэhэн яhатанаа hэргээн хүгжөөхэ хорёод проект зохеоhон байна. Жасын туhаар зөөриин хэрэг эрхилэгшэдэй бага. ехэ эмхинүүд hалбаржа эхилэнхэй. Дэлгүүрэй экономикын дэлгэрhэн сагта залуушуул болсон үндэр наhатайшуулда али болохо тэдхэмжэ. социальна хамгаалалта үзүүлхые оролдонобди.

Гадна улас түрын урда Монгол оронойнгоо шэнэ шарай харуулхын тула туризм гээшые үргэнөөр нэбтэрүүлхэ зорилготойбди. Манай дэлгэр баян орондо олон түмэнэй хаража хүжарлахаа юумэн яhала олдохо даа.

Монгол оронтой танилсаха дуратайшуулые гараа дэлгэн уринабди!

Б. БОРБОЕВ
хөөрэлдэбэ.

ИТАР—ТАСС-ай фотоагентствын тусхайта корреспондент Николай Малышевай фотовыставка августын тэнгээр нээгдэхэнь. Энэ нүхэрнай зохёохы ажалайнгаа динлэнхи хубние байгаалида зорюулаа юм. Краснодарай хизаарай Апшеронско районда оршодог Кавказай заповеднигтэ тэрэнэй фотонууд зорюулагданхай. Энэ нүхэрнай эндэхи заповеднигэй байгаалиин hайхан үзэгдэлнүүдые буулгажа олондо мэдээжэ болонхой юм.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Н. Малышев: хада үбэлдөө.

ИТАР—ТАСС-ай фотохронико.

МОЛОН БАГШЫН (1769-1853 онууд) АЖАБАЙДАЛhАА

Мүнөө байгша Яруунын райоhон Баруун-Үльдэргэ, Зүүн-Үльдэргэ гэжэ горход номхон долгиёо туужа, Обоото хадын үбэртэ. Молон хүндын адагта ниилээд, Үдэ голдоо шудхадаг гээшэ. Тэрэ горходойнгоо нэрээр нютагынь Үльдэргэ гэжэ нэршэнхэй. Анхан сагhаа Зүүн-Үльдэргэ горхоной эрьеэр hуурижаhан буряадууд 18-дахи зуунай эсэс багаар Хориин дүүмэдэ захирагдажа, гулваа ноёндо мэдэлтэй байгаа. Тиимэhээ Хориин аймагай харьяата болохо Үльдэргэ нютагта түбхинэhэн Балтагартан гэжэ айлайхи Молон гэжэ хүбүүтэй hэн ха.

Тэрэ сагта монгол номдо hураха хүниинь hуража, үгы хүниинь үгы ябадаг hааб даа. Дасан, дуганда hуугаагүй аад. ном бэшэг мэдэхэ, хүнэй хэрэг бага зэргэ бүтээдэг хүниие «хара багша» гэжэ нэрлэдэг hэн ха.

Молон багша гэжэ алдаршаhан Хориин аймагай харьяата болохо Үльдэргэ нютагай Балтагарай Молон тиимэ багша байhан гү, али Эгэтын дасанай шаби байhан гү гэжэ үни сагта үнгэрhэн ушарhаа мэдэгдэнэгүй.

Нэгэ домогто Молон наhатай болотороо, дасан, бурханда мүргэдэггүй, нюур, гараашье угаангүй, өөдөө хаража хэбтээд, ерээдүйдэ болохо хубилалтанууд тухай хэлэдэг гэhэн байдаг. Тинхэдэнь Моломнай үндэр наhатай болоходоо, зүнтэглөөд, элдэб юумэ шалижа байна гэжэ hанаад, нютагайнь зон шагнахаяашье hанадаггүй байгаа. Эгэтын дасанда Хоршод гэгээнэй морилходонь лэ, минии мүргэхэ лама ерэбэ гээд ошожо мүргөө hэн гэлсэдэг.

Хоршод гэгээн бодожо, Молон багшатай урда урдаhаа адис абалсажа, удаань удаан хоюулан хөөрэлдэhэн гэдэг. Тэрэл сагhаа нютагаархиниинь Молоноо хүндэлдэг болоhон ха.

Молоной ажаhууhан тэрэ сагhаа хойшо Буряад орондо ород зон улам олошоржо, газар нютаг эзэмдэн абажа, таряа таридаг болоо. Зарим нютагай газар, уhан зондоо багадаха, урдань сахидаг ёhо заншалдаа хандалгань хубилха жэшээтэй байхадань, урданай үгэ, түүхэ домог Молон үбгэнэй хөөрөөн хүрэтэр эгээлэй зоной зэргэлүүлэн hанахада, hонирхолтой байдаг гээшэ.

Урдань Ага нютагhаа нэгэ хүн Үльдэргэ нютаг зорюута ерэжэ, Молоной зээ басаган болохо Цэбэгэй Санжаал гэжэ үндэр наhатай хүгшэнэй хөөрөө бэшэжэ абаhан байдаг. Тэрэ үндэр наhатай хүгшэнэй хөөрөөе танай hонорто дурадхахамнай.

Молон гэдэг үбгэн абынгаа хүгшэрхэ наhандань гэртээ байжа үргэлсэхэ хүниинь байhамби. Тэрэ үедэ Московско тракт гэжэ алдаршаhан Дээдэ-Үдэ Шэтэ хоёрой дунда харилсадаг харгы заhагдажа, хүнүүдэй бууха, хонохо үртөөнүүд бии болоhон үе байгаа.

Тэрэ харгыhаа холо бэшэ оршодог Булагай сэлеэн гэжэ ород, буряадуудай холисолдон ажаhуудаг тосхонhоо Сергей, Федот гэжэ хоёр ород үбгэд манайда ерэжэ, үбгэн абатаймнай үни удаан хөөрэлдэгшэ hэн.

Буряадууд зөөдэлшэ зон юм даа. Энэ сагhаа эхилээд, ород зон ехэ олоороо ерэхээ байна. Тэдэнэртэй хэлэ амаяа ойлголсохогүйhөө эхилээд, тэдэнэртэй хамта нэгэ газарта ажаhуухада бэрхэтэй болохо тула урда орон руу холо, Бэшэгтэ Сагаан Шулуунай Үбэр хүрэтэр зөөжэ ошохо ушартай юм.

Тэндэ хүрэжэ ошоhон
хүнүүд — хүн болохо.
Хүрэжэ ошоhон мал —
мал болохо.
Хори хоёр зөөхэ.
Байгалай буряад гурба
зөөхэ.

Зөөhэн зоной зариманиинь Худан Сагаанай Үбэртэ хэдэн бүлэг айлнууд түгсүүл ялталжа, түлеэ хэhээр үлэбэ. Эдэнэр хожомоо яагаа жаргалтай hууха юм гэжэ гайхажа hуугаа hэн гэхэ.

Худан-Сагаан гэдэгынь Худан голой эхиндэ ехэ хада уула бии юм гэлсэдэг.

18-дахи зуунай үедэ Байгалай эрье нуран сүмэржэ, тэрэ шадар ажаhууhан айлнууд газаргүй боложо, Хори, Хэжэнгэ, Ярууна нютагуудаар зөөжэ ерэhэн ябадалые Байгалай буряадуудай түрүүшын зөөдэл гэжэ зариман хэлсэдэг.

Нүгөө зариманиинь Хори буряадай нютагта зөөжэ ерэhэн хоёрдохи зөөдэл гэлсэдэг байгаа.

Дундуурхи зөөдэл
дураараа ябаха,
Хожомой зөөдэл хормойгоо
отолуулха,
hүүлшын зөөдэл hүүлээ
таhалуулха гэхэ мэтээр хэлэхэдээ, заал hаа зөөдэл, үймөөн болохо гэжэ мэдээшьегүй байжа болоо. Мүн урдань карта, планай байдаг байhан бэшэ хада хаана, ямар нютаг хүрэтэр ошохоёо мэдэдэггүй бэрхэшээл байгаа бшуу.

Мал адууhаа туугаад зөөжэ ябахадаа, hэеы гэрэйнгээ оро танаг, адуунай годо зүйжэ оёhон шэрдэгээ хаяжа болохогүй. Багахан гол горхо гарахадаа, дүрбэн модондо тэрэнээ хадажа, бишыхан hала хээд гаталхат.

Холын аянда ута хүлтэй адуу, үхэр абажа ябахада, hаад багатай гэжэ Молон багша хэлэhэн байдаг.

Аша үринэртөө ерээдүйн зөөдэлэй үдэр гаргахамнн гээд нэгэ сэлмэг үглөөгүүр эреэгшэ үнеэндээ юумээ ашаад, урагшаа, схэшье холо бэшэ, Үдэ голой эрье тээшэ Молон ошоhон гэдэг.

Түхеэрhээр, бариhаар байтарнь, үдын наран шатажа, Молон үбгэн сухалтайшаг бусажа ерэхэдээ:

— Галаа носоохо гэхэдээ, хэтэ, сахюураа мартаhан байбаб. Тэдэ ерээдүйн зөөдэлшэд ямаршье хуби заяатай байха юм ааб даа? — гэhэн гэхэ. Тэрэ үдэрhөө хойшо хэнэй хэзээшье, хаанашье зориходо хамаагүй, зөөдэлэй үдэр гараба гэжэ хэлсэдэг байhан ха.

Сэдьхэлэймни оёорто
Гуниг юундэ түрэнэ бэ?
Хорнимни хойморто
Холынхид ятараа удаарнаб?—гэжэ хүндэ барижа, архи ууха, хүхихэдөө дуулдаг байгаа.

Мүн хэлэhэн үгэнь, хөөрөөниинь домогто hанамжа болонхой, мүнөөшье үедэ хөөрэлдэжэ байдаг гээшэ.

«Хаан хаяагаар ябаха», «Гэгээн гэртэ орожо, гэргэн хүнэй гарhаа эдеэлхэ», «Газар бүри габжа, гэр бүри гэбшэ байха» гэхэ мэтын үгэнүүдые хэлэхэдэнь. тэрэ үеын зоной гайхахаар байhан ааб даа.

Монголой гү, али ород хан тайжанарай Буряад орон ерэхэ замай бии болохын, арилгасан дээдын гэгээн түрэлтэ хүнэй юрын зоной дунда ябахын, айлда орохын, хожомой сагта ламанарай олон болохын, урда тээ ламын шажанай дэлгэрээдүй, ород зоной олошороодүй байха үедэ уридшалан тайлбарилжа хэлэhэн болоно бшуу.

«Уг үгы хүн ноён болохо». «Шэнээр захирха дээдэ албанай хүнүүд Хори ба буряадай дундаhаа гараха», «Үнэншэ хүн үүдэндэ hууха, худалша хүн хойморто hууха», «Үнэнээр ябаhан хүн үнэлэгдэхэгүй, худалша, билдагууша хүн нэрэ зэргэ оложо түрүүлхэ», «Ноёдой эрхэhээ зарасын эрхэ ехэ болоно, багшаhаа шабиин эрхэ ехэ болоно», «Зоной дунда хёморол, тэмсэл болохо, хониной толгой 25 түхэриг хүрэхэ». «Модон тэргэ моринhоо ой сэнтэй болохо, түмэр тэргэ түмэ (арбан мянга) хүрэхэ, юумын үнэ ехэ болохо» гэхэ мэтын тэрэ урда амгалан сагта хэлэhэн үгэнүүдынь хүсэлдэнхэй, мүнөөшье үзэгдэнэ ха юм.

«Унгигүй hүхөөр модо унагааха» гэhэнэйнь удаа хюрөө бии болоо.

«Газар дүүрэн гал могой гүйхэ, түбиие дүүрэн түмэр могой гүйхэ. Сахилгаан холбоо гүйхэ. Түмэр харгыгаар өөрөө ябаха тэргэ бии болохо, газар бүри хии аман үгэ хэлэхэ болохо» гэжэ хэлээшэнь мүнөө юрын үзэгдэл болонхой гээшэ.

Ламын шажанай дэлгэржэ эхилжэ байха үедэ Молон багша иигэжэ хэлэhэн байна.

«Манай буряадууд дасан дуганиие ямар ехээр, яатараа гоёон шэмэглэжэ байнаб? Тэдэ дасан дугангуудай сонхоор ород, буряадай унадаг моридой толгой харагдажа байха, Сэргэ бурханаа шулуунай забhарта нюуха гэжэ иишэ-тиишэнь абаашажа байдаг болохо».

«Лама хүн hэрээ барижа, загаhа hэрээдэхэ, эхэнэр хүн хахуули барижа, загаhа хахуулидаха».

«Шажан шүтэлгын мохоорходо, hахилтай хубараг санаараа алдаха, ажахын замаар амиhа тэжээхэ ушартай болохо».

Хубисхал үймөөнэй болохые уридшалан хаража иигэжэ хэлэhэн байдаг:

«Сэрэг сэргэдэ бууха, энэ орон нютагта дайн байлдаан болохо».

Хүгшэд, хүүгэд хүнжэлдөө
үлдэхэ,
Хүгшэн морин сэргэдээ
үлдэхэ.
Болгоhон эдеэн түүлгэ
дээрээ үлэхэ,
Булганай үбэртэ
сэрэг тараха,

Хуурай Маарагта шуhаар урдаха,—гээд хэлэжэ, зарим зониие зэбэрээhэн, айлгаhан, удаань баhал юумэ хэбэб. сарабаб, саашань болгобоб гэhэн гэдэг. Теэдшье энэ нютагта дайн сэрэг болоогүй юм. «Танай эд зөөри шинии, миниигүй нэгэн хамта болохо. Тонуул, дээрмэ, үймөөн даймаан боложо магад» гэжэ хэлээ гээд зоной айнги байhаншье hаа, хамтарал, артель. колхозууд, гэхэ мэтын байгуулганууд бүгэдэндэ зохидшоогдожо, амаржаhан гээшэ.

ЛАМАДА МҮРГЭhЭН УШАРЫНЬ

Буряад орондо шарын шажанай эршэтэйгээр дэлгэржэ эхилhэн үедэ ажаhууhан байбашье, 70-аад наhа хүрэтэрөө Молон ламада мүргэдэггүй хүн байгаа.

— Та юундэ лама, бөөдэ мүргэдэггүйбта? — гэжэ хэн нэгэнэй асуухада:

— Минии мүргэхэ лама өөрым нютаг оронhоо наашаа ерэхээ гараба,—гэжэ хэлэhэн гэдэг.

Тэрэ сагhаа гурбан жэл үнгэрhэн хойно (лаблабал, 1839 ондо) зунай эхин багаар Хоршид гэгээн Эгэтын дасанда морилжо ерэбэ. Эгэтын дасанай баруун урдахана талын дунда наартай зохидхон добохон дээрэ байра түхеэржэ. гэгээн ламые угталга болобо.

— Одоол минии мүргэхэ лама хүрэжэ ерээ. Би ошожо мүргэхэм,—гээд Молон хүндэ хүргүүлжэ, тэрэ добо ошоhон гээ.

Молон үбгэнэй хүрэжэ ерэхэдэ, гэгээн лама сэнхииhээ бодон угтажа, урда урдаhаа золголдон, толгой толгойгоо тулгалуулан адислалсажа, бэе бэедээ маша хүндэтэйгөөр уулзажа, хонон, үнжэн хоюулан хөөрэлдэhэн юм гэдэг. Тэрэ сагhаа хойшо тэдэнэй золгоhон газар Гэгээн-Добо гэжэ нэршэhэн түүхэтэй.

— Урдань миниц наймадугаар ороной бодисада байхада, Молон ондоо ороной бодисада, намhаа дээгүүр зэргэтэй дээдэс байhан,—гэжэ Хоршод гэгээнэй айладаhан ушарhаа Молон багшын нэрэ алдар үргэгдэжэ, нютаг зондоо хүндэлэгдэхэ, шүтэгдэхэ болоhон гэхэ.

Хоршод гэгээн тэрэ ябадалаараа Анаагай дасанда, Баргажанай буряад нютагhаа Байгал далайда, Бархан хадада заларжа ошоhон намтартай.

Бархanda гэгээн лама эрдиди хубилгаа харуулжа, орхимжоороо ниидэжэ, оройдонь гараад, гурба хоножо бусаhан юм гэжэ хэлсэдэг.

Суг ябаhан зониинь гээгдэжэ, ламаяа алдаад, хондо, дамаарииhь дуун дээгүүр, агаараар сууряатана гэлсэhээр дороо гурба хоноhон ха.

— Бии уулын оройдо гарабаб. Тэндэ мүнхын аршаан, элдэб юрэ бусын зүйлэй юумэнүүд байна,—гэжэ гэгээн багша бусажа ерэхэдээ айладаа гэжэ энэ хэлэhэн үгэнүүдынь, ябаhан ябадалынь газар бүриин буряадуудай дунда тараhан, суурхаhан юм гэлсэдэг.

Гэгээн ламатай уулзаhан сагhаань хойшо «далаад наhатай зүнтэг үбгэн байгаал ааб даа» гэлсэхээ болижо, Молон багшын хэлэhэн үгэнүүдые хүн тоодог, hонирходог болоо.

Нютагайнь нэгэ баян айл найр хурим хэхэдээ, ехэ түхеэрэлгэ хээд, дүтэ тойронхи зоноо уриhан гэхэ. Тэрэниень Молон багша адаглажа хараад:

Яагаа ехэ шэл
шэбээ мэтэ юм гээшэб?
Энэ hайн шэбээдээ орожо,
шэг зүгөө тоорнhэн
эзэнинь
Үдын гол урудажа
ошоходоо,
Яана гээшэб?—
гэжэ гайхан хэлэhыень зон дууланhан байгаа.

Ехэ олон жэл болоогүй байхада, тэрэ hайн буусаяа эзэниинь хүршэ айлдаа худалдаhан боложо орхёод, Үдын гол уруудан ябашаhан юм гэлсэдэг. Энэ мэтээр Молон багшын хэлэhэн үгэнүүдэй үнэхөөр хүсэлдэдэгыень анхаржа, зон этигэжэ эхилээ.

Мал адууhаа арьбадхахын тулада бэлшээриин hайниие дахан зөөжэ, ажана амгалан ажаhуудаг буряад арадай дунда газар, уhаяа буляалдаха гү, али үшөө ямар нэгэн ушараар хэрүүл, хэлэ ама гаргаха ушар байдаггүй hэн.

Тэрэ үеын буряадуудай засаг захиргаагаа бэхижүүлхэ, нютаг орондоо hууржаха, үндэhэн соёлоо үргэхэ хэрэгтэ шарын шажан дэлгэржэ, сүмэ, субарганууд бодхоогдожо эхилээ.

Нүгөө талаhаань харахада, Ород ороной гүн олон арад—ород таряашад, ажалшад, сүлэгдэhэн хүнүүд Сибирь, Буряад нютагта олошоржо байhан үень байгаа.

Сергей, Федот гэхэ зэргын ородуудтай хөөрэлдэхэдөө, hэргэлэн ухаатай, юумые гүнзэгыгөөр шүүжэ, илгажа шададаг Молон багша Европын оронууд ба арадуудай байдалые ойлгожо абаhан хадаа буряадуудайнгаа ойлгохо тэды зохёон, тайлбарилан хэлэдэг байhан байжа болоо.

Молон үбгэнэй ойлгоhоор, манай нютагта ерээд байгааша ородууд өөhэдынгөө орондо боложо байгаа жэрхэмшэг, муу үйлэ, ябадалнуудые асаржа, тэдээнтэй суг хамта ажаhууhан буряадуудтай тиимэл байдалда орохо гэжэ hанаад, уридшалан ондоо тээшээ зөөжэ, тэдээнhээ зайлаха гэжэ hанамжалhан байжа болоо.

Теэдшье эндэhээ зөөжэ холодохо гэhэн бодолые боро хубияа алдангүй, урдахияа хараад зөөбэреэр ябадаг малшан арад гайхаха, буруушаахагүй байгаа. Гэбэшье буряадай байдалтай холболдуулан заажа, зүгнэн хэлэhэн Молон багшын hургаалай ушар удхые тэрэ үеын зарим зон ойлгохошьегүй, байжа болоо.

Тэрэ үедэ Молон багшын хэлэhэн үгэнүүд үсөөн бэшэ байhан гээшэ. Зүгөөр тэдэниие анхаран бэшэжэ, тэмдэглэжэ абаха хүн байгаагүй шахуу. Гэбэшье хаа яахан зарим айлай абдар соо ганса нэгэн гар бэшэлгэ хадагалаатай байдаг байгаа. Тэрэнhээнь хүнэй дам буулган абажа олошоруулдаг байhан ушарhаа Дашанима гэжэ үндэр наhатай үбгэнэй хуушан монгол бүулгабариhаа буряадшалаа бэлэйб.

Б. БУДАЖАПОВА,
ажалай ветеран.

Автор гонорараа Джарун Хашорой субаргын жасада үргэнэ.

ИТАР·ТАСС: **түби дэлхэй мүнөөдэр**

АЛЮМИНИ ХУДАЛДАЛГЫЕ ГУРИМШУУЛХА

Урдандаа СССР-эй байhан оронууд-hаа августhаа ноябрь хүрэтэр алюминии хилын саана худалдалгые бага болгохо гэhэн шиидхэбэри Юрэнхы дэлгүүрэй комисси абаhан байна. Энэ шиидхэбэри Юрэнхы дэлгүүрэй түлөөлэгшэдэй июлиин hүүл багта баталhан хэлсээнүүдтэ таараhагүй, Юрэнхы дэлгүүр Росси хоёрой хоорондохи худалдаа наймаанай талаар харилсаануудые хинан гуримшуулха ёhотой 1989 оной хэлсээнэй гуримууд хазагайруулагдана. Россин Федерациин экономическа харилсаа холбооной болон техническэ туhаламжые гуримшуулха талаар түб управлениин начальнигай орлогшо Максим Медведев Бизнес—ТАСС-ай корреспондентдэ энээн тухай мэдүүлбэ.

Юрэнхы дэлгүүрэй экспертнүүд зүбшэн хэлсэлгын үедэ алюминии худалдалгын талаар байдалые тогтууритай болгохо таарамжатай арга боломжонуудые дурадхаhан байгаа. Тинхэдээ алюминии худалдаха талаар Россие хохидолдо оруулангүйгөөр Европын дэлгүүр дээрэ байдалые гуримтай болгохо гэжэ хэлсэгдэhэн байгаа. Росси өөрынгөө талаhаа алюминии хилын саана худалдалгые хизаарлаха, тогтогдоhон хэмжээн соонь алюминии худалдалгые хинан шалгаха. орон доторoo алюминиин промышленностиие хүгжөөхэ талаар тодорхой хэмжээнүүдые бэелүүлхэ ёhотой гэжэ хэлсэгдээ hэн. Сентябриин hүүл багаар хэлсээнүүд дахинаа үргэлжэлүүлэгдэхэ байhан юм.

Юрэнхы дэлгүүрэй мүнөө өөрыгөө хамгаалалгын хэмжээнүүдые абаад байхада, байдал саашадаа ямар болохоб гэжэ уридшалан хэлэхэнь тон бэрхэ гэжэ Максим Медведев тэмдэглэнэ.

Алюминии худалдалгые хизаарлалга, илангаяа нэгэ талаhаа хизаарлалга гээшэ дэлхэйн дэлгүүр дээрэ алюминии худалдалгын байдалые hайжаруулхагүй гэжэ Максим Медведев тоолоно. Сүлөөтэ дэлгүүр дээрэ алюминиин хэмжээн бага болохогүй. тинхэдэ тэрэнэй үнэ сэнгые тогтонижоруулха арга олохонь тон хүндэ болохо гэжэ тэрэ мэдүүлээ.

ГВАТЕМАЛЫН ПРАВИТЕЛЬСТВО МАРГАНА

«Зүүн Европын гүрэнүүдтэй тэрэ тоодо хуушан СССР-эй республиканууд тай харилсаа холбоогоо эдэбхижүүлгэдэ мүнгэ зөөриеэ гаргашалhанай хэрэггүй гэжэ Гватемалын правительство тоолоно. Түб Америкын энэ гүрэнэй гадаадын хэрэгүүдэй министерствын бэлдэhэн гадаадын политикын гол шэглэлнүүд тухай элидхэл соо «дэлхэйн дээрэ дурдагдаhан районда мүнөө дээрээ манай гүрэнэй ямаршье hонирхол» үгы гэжэ тэмдэглэнэ.

Энэ документын ёhоор Түб Америкын бусад оронуудтай харилсаа холбоо байгуулха ба дэлхэйн бусад оронууд болон регионуудтай коммерческэ хэлсээнүүдые хэхэдээ. Гватемала өөрынгөө хараа зорилгонуудые Түб Америкын гүрэнүүдтэй зүбшэдэг байхые түрүүшын ээлжээнэй удха шанартай гэжэ тоолоно. Холбоото Штадууд, Мексикэ, Латиин Америкын бусад гүрэнүүд, Карибска бассейн, Баруун Европо, Япони, Урда Корей ба Хитад—иимэ ээлжээгээр Гватемалын гадаадын политикада гүрэнүүдэй нэрэ хүндын хэмжээн оршоно.

ООН.

Россидахи, Латвидахи, Литвадахи ба Эстонидохи тусхай түлөөлэгшөөр Сингапурай профессор Томми Коу гэгшые Нэгэдэмэл Нацинуудай Эмхиин генеральна секретарь Бутрос Гали томилhон байна. Нацинуудай хамтаралай штаб-квартираhаа ООН-ой генеральна секретариин тусхай түлөөлэгшэ Джо Силлс энээн тухай мэдээсээ hэн.

«ООН-ой делегаци августын 28-да Нью-Йоркhоо гараха hанаатай. ООН-ой Генеральна Ассамблейн шиидхэбэриин ёhоор, Балтиин гүрэнүүдhээ гадаадын зэбсэгтэ хүсэнүүдые гаргаха хэрэгтэ тус делегаци анхаралаа хандуулха юм»—гэжэ Дж. Силлс мэдүүлээ hэн. Энэ ябуулгын дүнгүүдээр ООН-ой генеральна секретарь Генеральна Ассамблейдэ зорюулан элидхэл бэлдэхэ ёhотой.

УЛААН-БААТАР.

Түүхэй эдүүд болон материалнуудай, запас частьнуудай үгы дээрэhээ, электрын зайн галаар хангалгын таhалдадаг болоhон дээрэhээ Монголой зуугаад шахуу предприяти хаагдаха туйлдаа хүрөөд байна. 70-аад янзын гол продукци үйлэдбэрилэгдэдэг байhан аад, жэлэй эхинhээ хойшо 60 янзын продукци үйлэдбэрилхэ түсэбүүд дүүргэгдэнэгүй гээд гүрэнэй мэдээсэлэй МОНЦАМЭ агентство мэдээсэнэ. Эдеэ хоолой зүйлнүүдые, үргэн хэрэглэмжын эд бараа, барилгын материалнуудые үйлэдбэрилгэ эрид хоронхой. Нютагай предприятинуудай бүтээдэг продукцин шанар муудаа, тингэжэ тэдэние дотоодыншье. гадаадыншье дэлгүүр дээрэ худалдахань хэсүү болонхой.

Гэбэшье, ашагта малтамал шанаржуулгын «Эрдэнэт» гэhэн монгол-россин хамтын предприяти тогтууритай hайнаар хүдэлжэ байнхай.

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь июлиин 30-най, августын 3, 6, 11, 13-най дугаарнуудта).

— Табан хоногой саана Улаан-Үдэ ошоо һэн. Саашаа Хяагтада байдаг нагаса ахайнда ябашоо ха. Үни ерэхээр болоһон аад, мүнөө болотор үгы.

— Зай. Би ошоһууб даа. Ши энэ муу гуниг, гашуудалда ехээр бү дарагда. Бэеэ шангаар бариха хэрэгтэй. Баяртай.

— Баяртай, Палан ахай. Һайнта даа. Энэ болоһон юумэндэ мининшье зэмэ бии гү гээд һананаб. Юундэ тиигэнэбиб? Ойлгоногүйб. Үгы! Би һүүлдэ ерэхэб. Баяртай.

Басаган руу ойр зуура анхаралтайгаар гэтэжэ байһанаа, Палан Гармаевич һанаа алдаба. Тиигээд шидэнгээр эрид эрьелдэжэ, сарай дороһоо гарахадань нэгэшье үүлэгүй замбиин гүн сэо улам дээшээ дүүлижэ ябаһан наран бүри халууханаар шарадаг болоод байба.

«Цыбаандаа ехэ дуратай байгаа хаш даа. Сугтаа һураа. Суттаа совхоздоо үлөө. Удаань Цыбаан армиин албанда ябаад бусаа. Тэндэһээ бусахадаа, бүришье ондоо, эдэбхитэй, муу юумэ хараа һаа, огто эбсэдэггүй болоод бусаа. Зүб даа... Тиигээ, Жаншаб Булад хоёрые мүшхэхэдэ, нэгэ юумэн тодорхол байха. Цыпилмаа Лупилмаа хоёр юун гэхэ хаб? Талаан буруулхадаа, хаанаһаа хоюулан Чисаана ябашаһан байба гээшэб? Сангади, Базар, Гажадмаа гурбан шэнэ юумэ һанажа, мүрдэлгэдэмнай шэнэ охи оруулжа болохо. Гажадмаа наншалдаанай болохоһоо урдахана хүбүүдые хараһан байна ха юм. Һайнаар бодожо, һанажа үзэ гэхэ байна. Зүб! Тиигэхэл хэрэгтэй».

Соёлмаагай нүхэр басаганай газаа ерээд ябаһанаа, Палан Гармаевич гэнтэ обёорбо. «Орсод гараха байна. Хөөрэлдөө һаа, яаха юм? Тиигээдшье Соёлмаае гансаарайень орхижо болохогүй. Ошожо хонолсог лэ. Али гээ һаа, ондоо нүхэдөө эльгээхэдэнь, хэн боли гэнэб? Зүб даа». Ингэжэ бодоод, хаамжа нээн ороходонь, гахайгаа эдеэлүүлһэн хэбэртэй Балма гэр тээшээ ошожо ябаба. Хаамжын тайлдахые дуулаад эрьелдэхэдээ, хара хүрин нюдэнүүдээ томо болгон, участково инспекторэй хажуудань ерэтэр абяагүй зогсобо.

— Сайн байна! Балма, урдань намһаа балай айдаггүй хамнайш. Мүнөө яагаа сошоһон шэнгибши?

— Сайн, сайн. Юун айха һэнбиб. Энэ Бургаастай соогуураа орой ябахаяа айхаар болошобо гээшэ гү? Алуурша д сүлөөдэ ябана ха юм. Хүбүүгээ гансаарайень хорой сооһоо гарганагүйб. Хажуугаарнь үбгэмни командировкодо. Шэнэ-Бэрээн, Шаралдай. Татаурсваар ябашанхай. Сагаа оложо тонилоол—гэжэ Балма яржаганашаба.

— Байз, байз. Нимэ аймхай юм гэжэ шамайе һанаагүйлби. Үшөө туһалхыешни гуйха һанаатай һэм. Бүтэхэгүйнь ха,— гээд Палан Гармаевичай хаамжа тээшэ эрьелдэхэдэнь, Балма хамсыһаань татаад:

— Хайшан гээд туһалха болонобиб? Цыбаанние сохихыень харааүйлби. Энээндэ хабаатай юумэ дуулаа бэшэб,—гэжэ ехэ гайхан дуугарба.

— Ондоо туһаламжа хэрэгтэй. Соёлмаада ошожо, суттаа хоноо һаашни һайн байгаа. Ехэл гашуудана, гуниглана хаш. Гансаарайень орхижо болохогүй.

— Ай даа! Энэ гэр сооһи ажалдаа динилдэжэ, Соёлмаа тухайгаа огто мартаад байгаалби. Баарһамниишье даа! Мүнөө зундаа айл болохо гэжэ хэлсэдэг һэн. Хажуугаарнь энэ Базар түрисэлдөөд һалахагүй. Баһаш муухай юумэн болоо даа.

— Ямар Базар? Шарапов гү?

— Тиимэ.

— Яагаад, яахадаа түрисэлдэһэн болоноб?

— Удаан хөөрэхэ хэрэгтэй даа. Холы-ын сагһаа эхитэй түүхэ. Үшөө һургуулиһаа. Һайнта даа, Палан ахай. Соёлмаада ошохо байна.

— Тиигэ, тиигэ! Үглөөдэр болотор энэ Базар, Соёлмаа, Цыбаан гурбанай түүхэ тухай һайнаар бэшээд, намда асаржа үгэ. Туһатайшье байжа магад.

— Юунэй туһа... Зай, зай. Тиигүүжэб, Палан ахай. Гансал зохёолшон бэшэб. Тиимэ һайнаар бэшэжэ шадахагүйб. Һургуулида сочинениеэр «уласхоорондынхиһоо» дээшэ сэгнэлтэ абтаагүй даа гэжэ гансата тандаа дуулгаа һаамни дээрэ ха.

— Бараг, бараг. Гол удхынь үнэн сэхээр харуулагдаһан байгаал һаань, ондоо гоё, һайханиинь тиимэ шухала бэшэ. Энээн тухай хэндэшье хэлэжэ болохогүй. Бэшээшэ дороо гараа табихаяа бү марта.

— Ойлгосотой, Палан ахай. Баяртай.

Палан Гармаевич үйлсэдэ гараба. Тинхэдэнь, Костя түрүүтэй хэдэн хүбүүд хажуугаарнь харайлдан гаража ябатараа тогтоод, райтаһагай жолоошон ехэл гайханги шарайтай юумэн дүтэлжэ, Палан Гармаевичта хандаба:

— Нүхэр капитан! Гатапов Булад олдоногүй. Зугадаа ха. Эхэнь уйлахаһаа бэшэ юушье хэлэжэ үгэнэгүй.

— Тюу! Шал тэнэг! Хайшаа харайлдабат?

— Капитанда түргэнөөр дуулгаха гээ һэмди.

— Зүб! Ши, Костя, ошожо бушуу дуулга. Харин бидэнэр Буладай хаана хоргодоһоние мэдэхые оролдоё. Наашаагтыл даа.

МҮРДЭЛГЭ ҮРГЭЛЖЭЛЬӨӨР

Шүрдэгэрхэн бэетэй, ехээр һонирхоһондоо ялагаһаһан харасатай хүбүүхэн Иван Степанович руу анхаралтайгаар шэртэн, столой хажууда ерээд зогсобо. Удангүй нюдэндөө томо гэгшын зузаан шэл зүүһэн хүн ороод, гонзогор толгойнь шанха оройдо нялдашаһандал һанагдаһан бересэдхээ халта үргэн мэндэшэлээд:

— Базар Будаевич Будаин. Математикын багша хүм. Ямар хэрэг гараад, танай анхаралда хүртэбэбиб?— гэжэ туранхай, һойногор бэедэнь огто тааараагүй бүдүүн гэгшын хоолойгоор Иван Степановичһаа асууба.

— Нүхэр Будаин! Би хуулиин наһа гүйсөөдүй Галсанов Дамбиида хэдэн асуудал табиха һанаатайб. Тиимэһээ танай туһаламжа хэрэгтэй.

— Аа... Эх, Галсанов, Галсанов! Хэлэгшэл һэм шамда... Үлүүсэ тоомоо таһархада һайн бэшэ даа-аа. Баһа ямар юумэндэ оролсобош, яяр даһаа?

— Базар Будаевич, Галсанов Дамбии балай муу юумэ хээгүй ха. Юрэл мүнөө ябуулжа байһан мүрдэлгэдэ хабаатай асуудал табиха һанаатай һэм.

— Аа. Тиигэбэл яахаб. Галсанов Дамбии гээшэмнай тоомгүйшэг шолмо гээшэ ааб-за. Зүгөөр дан милициин анхарал татамаар муу юумэ хэхэгүй хүн гэжэ һанадаг аад, алдуу гаргаа гүб гэжэ голхоржо һуубалби. Тиигэбэл асуугыт даа!

— Дамбии. Үсэгэлдэр үдэшэлэн Булад Гатапов кинодо һуухадашни дуудажа гаргаа һэн гү?

— Тиигээ.— Дамбии ехэл гайхангяар Иван Степанович руу хараадхиба.

— Юундэ шамайе дуудаһан болоноб?

— Би тугалаа бэдэржэ ябаһаар кинодо хожомдожо ороо һэм. Тиигээд лэ захада һуутарни тэрэ ороод, «үтэр гара» гээ.

— Юундэ гаргаһан болоноб?

— Цыбаан Батуевые, комсоргые дууда гээ.

— Хайшань?

— Сангадиин хуушан гэрэй хажууда хүлеэжэ байхаб, ехэ шухала хөөрэлдөөн бии гэжэ Булад захяа һэн. Ошожо дуулгахадамни, Цыбаан ехэл гайхаа. «Ошуужаб»,—гэхэдэнь, би һөөргөө клуб ерээд, газаань хүлеэжэ байһан Буладта дуулгаад, һөөргөө кинодо орооб.

— Тиихэдээ Булад гансаараа хүлеэжэ байхаб гэһэн болоно гү?

— Үгы. Гансаарааб гээгүйл. Зоноортшье байнаб гээгүй.

— Буладшни гансаараа һэн гү?

— Үгы. Клубай зүүн тээ хэдэн хүбүүдээр байгаа һэн.

— Хэн нэгыень таняа гүш?

— Үгы. Һараалби. Һокин кино байгаа. «Мы из Кронштадта»...

— Лаб таняагүй гүш?

— Лаб хэлэхэгүйб. Нэгэниинь Гарифуллин Самат гү даа гэжэ һанаа һэм.

— Ондоо юу хэлэхэ байнаш?

Хүбүүн эдэ асуудалнуудай адхаржал байхада, зосоогоо жэхыд гэнги хэбэртэй шүрдэгэрхэн мүрнүүдээ хаошагад гүүлэбэ. Тиигээд Иван Степанович руу шэртэжэ, хажуудань нюдэнэйнгөө шэл анхаралтайгаар аршажа һууһан багша руугаа харахагүйе оролдоно. Буладай даабари дүүргэхэдээ, зэмэтэй гүб, али үгы гүб гэжэ тэрэ ойлгожо ядаа бшуу. Теэд гэнтэ бодолгото болоһон энэ милиционерые шарайшалхадаа, балай ехэ юумэ ойлгобогүй. Тиимэһээ хажуудань һууһан Базар Будаинһаа түбэгшөөһэн мэдэрэлдэ абтана.

Багша шаби хоёрые табяад, Сергеев ехэл бодолгото болобо. Буладай Цыбаанние дуудажа гаргаһан ушар энэ болоод байһан муу ябадалда шэнэ хэлбэри оруулба ха юм. Юрэл, гэнэ болоҗо үүсхэгдэһэн наншалдаан бэшэ, харин тусхай зорилготойгоор хэгдэһэн, холын хараатай алхам болоно. Булад Гатаповые мүшхэхэдэ олон юумэн тодорхо юм бэзэ. Зүгөөр мүнөөшье ингээд абахада, энэ ушар тиимэшье юрын бэшэ болоно. Юуб гэхэдэ, энэ тосхон соо хэн эзэн бэ гэһэн асуудал тэрэ ёро муута үдэшэлэн шиидхэгдэһэн байжа болохол.

Иван Степанович һууриһаа бодоод, урагша хойшоо алхалба. Тиигэжэ ябатараа урда сонходо ошоходонь, хэдэн хүн толгойгоо гунхуулһан ута, туранхай хүбүүе Сангадитанай хорой соо оруулжа ябаба. «Жаншаб Гомбоевые асарба ха. Гансата мүшхэхэ байна».— гэжэ Сергеев бодобо...

7. ГОМБЫН ЖАНШАБ

Бишыхан гэр соогоо хайшаашье гарангүй һууха гэжэ Жаншаб шиидэбэ. Юуб гэхэдэ, газаашаа гараха гээд бодоходонь лэ нюргаарнь хүйтэ даагаад, хүн зоной урдаһаа ямар нюдөөр хараха байһанаа ойлгожо ядана. Тиигээдшье айһандаа югээшье ойлгохоёо болишоод, налшагар столойнгоо хажууда нилээн удаан һууба.

Наранай бүри дээрэ гараһан хойно тэрэ һэмээхэн гаража, хоройн баруун үлүүда байһан худаг сооһоо нэгэ хүнэг уһа абажа, бишыхан гэр соогоо оруулба. Сай шанаад, хилээмэн дээрэ тоһо нянхай, ямаршье амтатайень ойлгонгүй эдижэ һуутараа, газаа юунэйшьеб һаршатанахые дуулаад, һэмэр гэнэ. Гартаа барижа һууһан стакантай сайгаа, хилээмэеэ үбсүүндээ нягаад, үүдэн руугаа гэтэн һууба.

Үүдэн аалиханаар нээгдээд, тэндэ бии болоһон бишыхан эабһар соо Буладай шарайн харагдахада, Жаншаб нэгэ бага һанаагаа амарба. Һүгөөдэнь одоол оробо. Зүгөөр тэрэл зуура эрьелдээд, газаашаа шагаан, нилээн удаан адаглажа байһанаа, һүүлэй һүүлдэ һанаагаа амарһан хэбэртэй Жаншабай хажууда ерэжэ һууба. Тиигээд ээзгүй болошоһон гаруудһаань стакан хилээмэн хоёрыень ходо татан абаад, стол дээрэ табиба.

— Жаншаб! Цыбаан моршоо. Районһоо милици ерээд байна. Яаха болоноб биди?

— М-м-мэдэнэгүйб...

— Мэдэнэгүйб! Мэдэнэгүйб! Самат Санжа хоёр һүүлээ хабшаад, милицидэ бээ тушаагаа. Харин ши бидэ хоёр тушааха аргагүйбди. Тэдэ хоёршни ши бидэ хоёрые сохёо гэжэ хэлэһэн байха. Али һогтуунь ехэдээд, юумэ һананагүй гү? Һүүлдэнь тэдэнээр уулзаагүй гүш?

— Үгы, уулзаагүйб. Хаанаһаа? Юушье мэдэнэтүйб. Үгы!

— Юугээ нэгэ хэлэһэнээ дабтаад һалаагүй хүмши! Мэнэ, мэнэ ши бидэ хоёрые барихаяа ерэхэ. Арестовалхаяа! Нэгэ юумэ һанаял! Сугтаа хэлсэжэл энэ бузар юумэнһээ хуурайгаар гарахые оролдохо. бэшаалди?

— Тиигэхэ байгаал даа. Теэд хайшан гээд гараха болонободи? Нюулта нөөлтэгүй юумэн хуу эли болоо юм бэшэ гү? Тиигээл хаа. Ошожо бээ тушаагаа һаа дээрэ ха,——гээд Жаншабай уруу дуруу болон һуушахадань, Булад аргагүй ехээр уурлаба. Уур сухалаа бусалан, пеэшэнэй наана байһан табурсткэ хана руу үдьхэлөөд, һууриһаа һуга харайн бодобо.

— Шамтай шашажа һууһаар баригдана аа гүб? Һанаагаа зобоно ха юмбиб! Дуульш! Би миин юрэ гартинь орохогүйб. Би алаа бэшэб... Би алаагүйб! Хэн алааб, Жаншаб?

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

АМИТАДАЙ ОЛОН ГЭЭШЭН[...]

Жороо, жороо моридой жороолоод ерэһэндэл Баргажанай, Икадай һобхо үндэр хадануудай уулзаһан Улан-хаан нютагай газар дайда дээрэ хэдэхэн жэлэй саанахана «Джергинский» гэжэ гүрэнэй заповедник эмхидхэгдээ бэлэй. Энэ заповеднигэй мэдэлдэ Баргажан голой эхиндэ оршодог газар дайда үгтэһэн юм. Иишэ урдань хүрэжэ ерэхын аргагүй байһан ааб даа. Хадын хурдан дошхон уһа голнууд, нуур һужаагууд, хабсагай шулуун хада байсанууд иишэ ерэһэн хүнэй харгы ябтаб хаагаад байдаг һэм шуу.

БАМ-ай барилгашад энээгүүр авто-харгы гаргажа. Хүн зон илангаяа, бэлэн арбаар мүнгэ олохо дуратайшуул торохоёо болёод, мотоцикл, машинаар үдэр һүниие илгангүй гүйлгэлдэдэг болонхой. Нюдэндөө тудаһан лэ ан амитадые, шандагыешье шамарлангүйгөөр аладаг, хюдадаг болоо һааб даа. Ан гүрөөл, амитад холын хойто хизаар руу тэрьелжэ захалаа. Баргажан голой эхин шадарай байгаали хамгаалха хараа зорилготойгоор нээгдэһэн «Джергинский» заповеднигэй хүдэлмэрилэгшэд (директорынь Орочон Степанович Биликтуев) һүүлэй жэлнүүдтэ тон эдэбхитэй ажал ябуулгануудые бэелүүлнэ. Эдэнэр заповеднигэй газар дайда дээрэ оршодог ан амитадай, шубуудай тоо бүридхэнэ. Ан гүрөөһэдтэ бүдүүн тэжээл бэлэдхэнэ.

Түрүүшын эрдэм шэнжэлгын хүдэлмэриин дүн гаргажа үзэхэдэ, баярлахаар юумэн олон. Манай республика дотор хаанашье үзэгдэдэггүй 13 зүйлэй шубуун Баргажан голой эхиндэ бии гэжэ элирүүлэгдээ. Хара хүзүүтэй, улаан хүзүүтэй тохорюунууд кулик-борбилоонууд эндэхи нуур һужаагуудта буудаг юм байна. Хаб хара үнгэтэй 10 тохорюунай ниидэжэ ябахые хараабди.

Гансашье Буряад орон дотор бэшэ, мүн Зүүн Сибирьтэ үзэгдэдэггүй шубуу шонхор, ан амитад, загаһан эндэ бии. Холын тундрада ажамидардаг соохор зүһэтэй оронууд, хандагай, буга, гүрөөһэн, баабгай эндэ ехэ олон юм байна. Эндэхи байгаалиие, ан амитадай, шубуудай аймагуудые шэнжэлхэ хүдэлмэреэ һаял эхилээбди Зүбшөөлгүйгөөр агнуури хэдэг хүн зонһоо энэ ан амитадые хамгаалха хэрэг манай гол шухала зорилгонуудай нэгэниинь мүн болоно.

Эрдэм шэнжэлэлгын хүдэлмэри шанартайгаар хэхын тула холын участогуудта байрын гэрнүүдые бариха болонобди. Хоёр багахан гэр барябди. Үшөө табан газарта гэр бариха зорилготойбди. Гэр барихэ материал сүм өөһэдынгөө хүсэ шадалаар бэлэдхэдэг зомди.

Манай заповеднигэй газар дайда дээгүүр дура зоргоороо зайгуултажа, жэлэй алишье сагта ан агнаха дуратайшуул олон. Хада уулаар гараад Хойто-Байгалһаа иишэ ерэнэ. Улаан-Үдэһөө, бэшэшье хото городуудһаа өөрынгөө дура зоргоор агнуури хэхэ гэжэ манай нютаг хизаар руу эрмэлзэнэ. Эдэнэр хурдан түргэн автомашинануудтай, саһан соогуур гүйлгэхэ «Буран» гэжэ авто-шаргатай байха юм. «Зайгуул ангуушадые» хүсэжэ, хэһээхын, олзыень абахын тула бидэндэ мүн лэ һайн автомашина. «Буран» гэжэ автошарга хэрэгтэй болоно.

Мүнөө бидэ хоёр моритойбди Морёор машина хүсэхын аргагүй ха[...] тиихэдэ «Карат»[...] дисстанции хэрэгт[...] бүхы оньһон техн[...] дажа абахын тула[...] хэрэгтэй болоно. [...] болохын тула прод[...] гаха ёнотойбди. [...] гэй хүдэлмэрилэгш[...] наһаа мүнгэ олох[...] Бидэ ан үсхэбэри[...] шиидэнхэйбди. Өс[...] мэтэй болохомнаа[...] таблад халтар хар[...] тэй болоод байнаб[...] сагта тэрэнэй тоо[...] үүлтэрынь һайж[...] ха юм. Бидэ үхэр[...] жа эхилээбди. [...] ажалаа зохид һай[...] хилжэ гүрэндэ, [...] үнэгэнэй арһа, [...] худалдадаг болохо[...] рэгүйгөөр хайшан[...] лойгоо тэжээхэбиб[...]

Баргажан голо[...] шадарай байгаа[...] гаалжа эндэхи ан[...] аршалха, тоо тол[...] шоруулха гээшэ[...] шухала зорилгон[...] ниинь мүн болоно[...]

Э. [...]
«Джергинскэ[...] веднигэй хүдэл[...] шэ, биологини[...]

СПОРТ ══ СПОРТ ══ СПОРТ ══ СП[...]

ЗАЛУУ ХАЛААНИИЕ ҺУРГАН ХҮМҮҮЖҮҮ[...]

Хүнгэн атлетикээр Буряад Республикын кубогта хүртэхын түлөө мүрысөөн һаяшаг Улаан-Үдын түбэй стадион дээрэ болобо. Спортын хэдэн бүлгэмүүд болон клубуудай командануудай 200 шахуу хүнгэн атлет хабаадаһан байгаа.

Энэ жэлдэ манай республика дотор үнгэргэгдэһэн һүүлшын ехэ мүрысөөндэ хангалтагүй, һула үрэ дүнгүүд харуулагдаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Гэбэшье залуушуул зали ехэтэй байһанаа харуулжа, мэргэжэлтэд болон тренернүүдэй магтаал һайшаалда хүртэбэ.

Сэхыень хэлэхэдэ, энэ жэлдэ бүхэроссин болон уласхоорондын мүрысөөнүүдтэ манай хүнгэн атледүүд хабаадахадаа, яһала үрэ дүнгүүдые харуулжа, илалта туйлаһан гү, али шангай һууринуудые эзэлһэн байха юм. Тусхайлбал, спортын мастер Геннадий Темников Россин түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ 10 километрэй зайда урилдахадаа, илалта туйлажа, чемпион болоо һэн. Һүүлээрнь Парик шадархи багахан хотодо үнгэргэгдэһэн уласхоорондын коммерческэ мүрысөөндэ Г. Темников 12,5 километрэй зайда урилдахадаа, түрүү һуурида гараба. Буряадай багшанарай институдай студент, спортын мастер Сергей Федотов Россин мүрысөөндэ бронзо медаляар шагнагдаа бэлэй. Удаань США-гай Буффало хотодо Бүхэдэлхэйн студентнэрэй наадануудта — Универсиадада хабаадахадаа, С. Федотов 5 километрэй зайе 13 минута 47,17 секунда соо гаталжа, хоёрдохи һуури эзэлһэн байгаа. Владивостогто болоһон зонын наадан да Наталья Чистякова 400 метрэй зайда илаа. Залуушуулай дунда Воронеж хотодо үнгэргэгдэһэн Россин мүрысөөндэ марафоной хахад зайда—21 километр 95 метртэ — Анастасия Данчинова урилдахадаа шалгаржа, Россин спортын мастерай норматив дүүргэбэ. Һаяхан Северобайкальск хотодо үнгэргэгдэһэн Байгалай экологиин уласхоорондын марафоной мүрысөөндэ манай республикын түлөөлэгшэд түрүү һууринуудые эзэлһэн байгаа. Гусиноозерск хотын урилдаха дуратайшуулай «Огонек» клубай түрүүлэгшэ Сергей Чеповской марафоной зайда эрхимлээд, 1000 доллароор, хоёр долоон хоногоор Испани ошохо түлөөһэгүй путевкоор шагнагдаа һэн.

Энэ мүрысөөндэ эгэшэ дүүнэр Вера болон Наталья Чистяковануд дүтын зайнуудта урилдахадаа, хүниие урдаа табибагүй. В. Чистякова 100 болон 200 метрэй зайнуудта түрүү һуури эзэлээ. Олимпиин халаанай хүүгэдэй спортын 1-дэхи һургуулиин һурагшад Наташа Любарская, Лена Моисеева, Вера Воронина гэгшэд шангай һууринуудта гараһан байха юм. Энэнь эдир халаанай ургажа байһые гэршэлнэ.

Эрэшүүл 100 метрэй зайда урилдахадаа, «Россин эдир наһатан» гэжэ спортын бүлгэмэй гэшүүн Алексей Митрофанов 11,0 секунда саг харуулжа, хоёрдохи һуури эзэлһэн багшанарай институдай оюутан Олег Комиссаровые 0,1 секундаар ахижа гараа. Харин 200 метртэ урилдахадаа, эдэнэр һууриа һэлгэһэн байгаа.

1500 метрэй урилдаанда Зүүн Сибириин технологическа институдай студентка А. Ленталь 4 минута 36,0 секунда саг харуулжа, эхэнэрнүүдэй дундаһаа кубогта хүртөө. Залуушуулай дунда Грецидэ үнгэргэгдэһэн Европын түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ мүнгэн медаляар шагнагдаһан Улаан-Үдын гарнизоной сэрэгэй алба хаагша, спортын мастер Юрий Чижов энэ зайда 3 минута 53,0 секунда саг харуулжа, илалта туйлаһан байгаа. Үглөөдэрынь тэрэ 5000 метрэй зайда урилдахадаа, 14 минута 34,5 секунда соо гаталжа, түрүү һуури эзэлбэ.

Харайлгын секторнүүдтэ болоһон тэмсэл сугларагшадай анхарал хододоо татадаг гээшэ. Багшанарай институдай студентнэр Олег Охота, Ирина Константинова, Андрей Носков, Сергей Лобов, Наталья Чистя[...] илалта туйлаа.

«Россин эд[...] гэжэ спортын б[...] луулагдамал ко[...] лагша тренеры[...] романов) илал[...] республикын [...] дэй кубогаар ш[...] ряадай багшана[...] дай болон Ол[...] най хүүгэдэй с[...] хай 1-дэхи һ[...] мандануд уд[...] нуудые эзэлбэ.

Б-М. Ж[...]

ЗУРАГ ДЭ[...]: [...]ликын кубогт[...] Андрей Носко[...] Чистякова.

Н. ИВАНО[...]

Зуһаландаа газарай эдеэ ургуулагшадта

ХОРХОЙ ШУМУУЛҺАА, ҮБШЭНҺӨӨ ҺЭРГЫЛЭГТЫ

Зуһаландаа жэмэстэ һөөгүүдые, овощ ургуулдаг зон агротехническэ, механическа болон химическэ аргануудые зүбөөр хэрэглэжэ, ургамалай элдэб үбшэнүүдтэй, хорхой шумуултай тэмсэхэ ёһотой. Эдэ арганууд тухай тодорхойгоор тогтожо хөөрэлдэебди.

Агротехническэ аргануудгэхэдэ, хэрэгтэй хэмжээн соонь үтэгжүүлгэ оруулха, саг соонь, зүбөөр уһалха, хүрьһыень онгилхо гэхэ мэтэшэлэн олон онол аргануудболоно.

Механическа арга хадаа хорото шумуулые гараараа суглуулха, унаһан набшаһадые шатааха арга болоно. Жэмэстэ һөөг мододые һайнаар харууһалаад, үни болоһон модохонуудые залуу һөөг, модоор һэлгээд байхада, ехээр хохидодоггүй юм.

Гадна элдэб ногооной шүүһэ хэрэглэхэдэ һайн байдаг. Жэшээнь, тобшо үрмэдэһэн (полынь горькая) тон туһатай. Сэсэглэжэ байхадань абаад, жэжэлэн хэршэхэт. Хахад хүнэг болохо хэршэдэһэн дээрэ тэды шэнээн лэ хүйтэн уһа нэмэхэт. Сүүдхэ соо байлгаад, 30 минутын туршада бусалгахат. Удаань үлөөшэ шүүһэнэй шэнээн лэ хэмжээнэй уһа нэмэхэ хэрэгтэй. Аша үрыень дээшэлүүлхын тула шубуунай аргалтай уһа холидог. 1 килограмм аргал дээрэ багашаг уһа нэмээд, 2 сүүдхэ соо байлгахат. 7 хоноод лэ, энэ холимол уһаараа уһалжа байха хэрэгтэй.

Балжан гарма сэсэгые (ромашка) элдэб хашаг, сохонууд, жэжэ тообшэнүүдтэй тэмсэхэдээ хэрэглэдэг. 1 килограмм хатааһан үү, али 3 килограмм хатаагдаагүй сэсэг абаад, бусалгагдаад лэ байһан халуун уһа нэмэжэ, 15 час тухай байлгадаг юм. Удаань шүүгээд, 2 литр шүүһэн дээрэнь 20 литр уһа нэмэхэдээ, 30 грамм мылэ зорожо, худхалсахат.

Нямняа сэсэгэй (одуванчик) шүүһэн ехэ аша туһатай. 300 грамм болохо жэжээр хэршэгдэһэн үндэһыень гү, али 500 грамм набшаһыень 10 литр бүлеэн уһантай холёод, 2 часай туршада эдьхэдэг. Энэ шүүһэн элдэб хашаг болон ургамалай шэрхые үгы хэдэг юм.

Тообшэнүүдтэй тэмсэхэдэ помидорой эшэ, намаан аша үрэтэй. Зундаа үлүүсэ ургаһан һалаануудыень абахадаа, талада хаянгүй, харин намартаа бүхыдөө эшэтэйень хэрэглэхэт. 4 килограмм шахуу һалаануудые, эшэхэнүүдые жэжэлээд, 10 литр уһа хэжэ, 4 час соо эдьхэхэт. Һүүлээрнь һулахан гал дээрэ бусалгаһанай удаа 3 литр шүүһэн дээрэ 10 литр уһа нэмэжэ, 30 грамм мылэ холидог гээшэ.

Һонгинын хальһан шулһэ татадаг хашагуудтай тэмсэхэдэ һайн юм. 200 грамм хальһа 10 литр уһан соо эдьхээд, сүүдхын туршада байлгахат. Һүүлээрнь шүүжэ абаад, 5—5 үдэр талатайгаар хашагуудта бариулһан һөөг мододоо сүршэхэт.

Крыжовнигой һөөгүүдтэ хоро хүргэдэг хорхойе (пилильщик) үнэһэ холиһон уһаар үгы хэдэг. 10 литр уһан соо 300 грамм үнэһэ худхахат. Вишниие эдидэг нимэрхүү хорхойтой тэмсэхын тула 10 литр уһан соо 70 грамм кальцитай содо холижо, уһалдаг юм.

Саадай һөөг мододто элдэб бужуу үбшэн халдадаг. Энэ үбшэнһөө эмшэлхын, мүн һэргылхын тула 10 литр уһан соо 70 грамм хуурай горчица холижо хэрэглэхэт. Хэрбээ хүрьһэнэйнь нимэ үбшэндэ дайрагдаа һаа, 10 литр уһан соогоо 150 грамм горчица худхажа, уһалха хэрэгтэй.

Үнэһэ мылэ хоёрые холиһон уһан тон һайн тэжээл боложо үгэдэг. Һайса дүрэһэн 300 грамм шахуу үнэһэ абаад, 10 литр бусалһан халуун уһатай холижо, сүүдхын туршада эдьхэхэт. Удаань шүүжэ абаад, дахин бусалһан уһа нэмээд, сүүдхэ байлгадаг. 10 литр нимэ уһан дээрэ 25 грамм хайлуулагдаһан мылэ нэмээд, ургамалнууд дээгүүрээ сүршэхэт.

Крыжовнигой үбшэн—сагаабтар шүүдэртэй тэмсэхын тула үхэрэй шабааһа хэрэглэхэт. 1 килограмм шабааһа 3 литр уһан соо холёод, 3 үдэр соо эдьхэдэг юм. Шүүгээд, үшөө 3 хуби болохо уһа нэмэдэг. Крыжовнигой сэсэглэһэнэй һүүлээр, мүн набшынь унахаһаа тээ урид, заатагүй үдэшэндөө иимэ уһаар сүршэхэт.

Аммиагай селитрэ энэ ушарта баһа туһатай. Гүлгэдэйнь задархаһаа урид 10 литр уһан соо 10 грамм селитрэ холёод, сүршэдэг. 10 литр бүлеэн уһан дээрэ 60 грамм кальцитай содо, 40 грамм мылэ нэмэжэ худхаад, уһалхада һайн юм.

Л. МУНГАЛОВА,
агроном.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет, Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000, Улаан-Үдэ Каландаришвилиин үйлсэ 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемныи—2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таһагууд: совсдуудай хүдэлмэриин ба ниитын эмхинүүдэй —2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа—2-64-36, (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35, соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; 2-67-81 олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнүүдэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй —2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда —3-42-19, Закаменскда —30-61, Хоринскдо —2-31-67. Буряад Республикын Министрнүүдэй Соведэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери— —2-23-67, вахта—2 56-62.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй
Индекс 50901 Хэһэг 6.500.
Стереотипта тушаагдаһан саг: 21.35.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдэв. Директорэйнь телефон: 2-40-45.
Мүн 69-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай.